

Η ελληνική κοινότητα της Αλβανίας από τη σκοπιά της ιστορικής γεωγραφίας και δημογραφίας

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ

Η έννοια της Βορείου Ηπείρου γεννήθηκε εξ αντιδιαστολής προς κάποια Νότια Ήπειρο, από τη στιγμή που η τελευταία ενσωματώθηκε στην ελληνική επικράτεια μετά τους Βαλκανικούς πολέμους¹. Οι ονομασίες συνεπώς αυτές δεν αντιστοιχούν προς πάγιες γεωφυσικές διαιρέσεις, αλλά προέκυψαν από την πολιτικοστρατιωτική, διπλωματική και στρατηγική συγκυρία.

Δεδομένου του προς νότον ορίου, το οποίο ταυτίζεται ως εκ τούτου με την ελληνοαλβανική μεθόριο, παραμένει προς εντοπισμό εκείνο του βορρά, που επίσης, όπως θα φανεί, αποτελεί αντικείμενο μάλλον της πολιτικής ιστορίας παρά της γεωγραφίας.

Κύριο χαρακτηριστικό των αλβανικών εδαφών νοτίως της γραμμής Αυλώνας – Μπεράτι – Πογράδετς (Vlora – Berat – Pogradeci), είναι η ύπαρξη διαδοχικών κοιλάδων που χωρίζονται μεταξύ τους από παράλληλες οροσειρές εκτεινόμενες από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά. Το όλο σχήμα ορίζεται στα βορειοανατολικά από το λεκανοπέδιο της Κορυτσάς (Korca), που διατρέχεται από τον ποταμό Δεβόλη (Devolli). Στα νοτιοδυτικά της Κορυτσάς εκτείνονται οι κοιλάδες της Κολόνιας (Kolonja) και του Σκράπαρι (Skrapari), που

διασχίζονται από τους παραπόταμους του Οσούμι (Osumi), με σημαντικότερο κέντρο την Ερσέκα (Erseka). Δυτικότερα, βρίσκεται η κοιλάδα της Πρεμετής (Permeti), που διατρέχεται από τη Βογιούσα (Vjosa – Αώος). Το σπουδαιότερα κέντρα της κοιλάδας αυτής, πλην της Πρεμετής, είναι το Λεσκοβίκι (Leskoviku) και η Κλεισούρα (Kecyra). Η οροσειρά της Νεμέρτσικας (Nemercka) χωρίζει την κοιλάδα της Πρεμετής από την περιφέρεια της Δρόπολης και των Ζαγορίων. Η κοιλάδα της Δρόπολης (Dropulli) ή Δρυϊνουπόλεως διασχίζεται από τον ποταμό Δρύνο (Drinosi), ο οποίος προς βορρά διοχετεύεται μέσω κλεισούρας προς την κατεύθυνση του Τεπελενίου, όπου ενώνεται με τη Βογιούσα. Το σημαντικότερο κέντρο της Δρόπολης είναι το Αργυρόκαστρο (Gjirokastra). Στα βορειοανατολικά της κοιλάδας εκτείνεται η ορεινή περιοχή των Ζαγορίων. Η πεδιάδα του Δέλβινου (Delvina) με κέντρο την ομώνυμη πόλη, βρίσκεται στα δυτικά της Δρόπολης, με την οποία επικοινωνεί μέσω του στενού της Μουζίνας (Muzina). Διατρέχεται από τον ποταμό Μπίστριτσα (Bistrica), ενώ η χαμηλή λοφοσειρά της Τσούκας (Çuka), την αποκόπτει από τον κόλπο και το λιμένα των Αγίων Σαράντα (Saranda). Από τους Αγίους Σαράντα αρχίζει μια παραλιακή ζώνη που φθάνει προς βορρά ως τον κόλπο της Αυλώνας. Η παραλιακή αυτή ζώνη αποκόπτεται από το εσωτερικό, εξαιτίας της απότομης και απρόσιτης οροσειράς των Κεραυνίων, στις πλαγιές και τις κοιλάδες της οποίας βρίσκονται αρκετοί οικισμοί, μεταξύ των οποίων και τα χωριά της περιφέρειας της Χιμάρας (Himara)².

Η περιγραφή αυτή συμπίπτει χονδρικά με μια μέση πολιτική αντίληψη περί των ορίων της Βορείου Ηπείρου, στην οποία περιλαμβάνονται όλες οι περιφέρειες που περιέχουν συμπαγείς ομάδες ελληνικού πληθυσμού, χωρίς να σημαίνει αυτό, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ότι πρόκειται αποκλειστικά για περιοχές όπου το ελληνικό στοιχείο κυριαρχεί πληθυσμιακά.

Σύμφωνα με τον Γιαννιώτη Μητροπολίτη Αθηνών Μελέτιο

(1728), ο οποίος αντιγράφει παλαιότερους συγγραφείς, η Ήπειρος περιλαμβάνει το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο, τους Αγίους Σαράντα και τη Χιμάρα, ενώ η Αυλώνα, το Μπεράτι, το Ελμπασάν, η Βοσκόπολη (Μοσχόπολη) και η Γκιόρτζα (Κορυτσά) ανήκουν στην Αλβανία³.

Την περιγραφή αυτή ενστερνίζονται σε γενικές γραμμές και ο Δανιήλ Φιλιππίδης με τον Γρηγόριο Κωνσταντά, οι επιλεγόμενοι Δημητρείς (1791): το Αργυρόκαστρο και τα βουνά της Χιμάρας υπάγονται στην Ήπειρο, όχι όμως η Αυλώνα ή το Ελμπασάν, που ανήκουν στην Κάτω Αρβανιτιά ενώ διστάζουν ως προς την υπαγωγή της Βοσκόπολης (Μοσχόπολης)⁴.

Ο Γάλλος πρόξενος στα Γιάννενα *F.C.H.L. Rouquerville* (ca 1806) θεωρεί ότι το Παλαιοπωγώνι, η Δρόπολη (Αργυρόκαστρο), η Πρεμετή, το Τεπελένι, και η Αυλώνα ανήκουν στην Ήπειρο, ενώ περιλαμβάνει στη Μέση Αλβανία τη Μουζακιά, τη Μαλακάστρα, το Σκράπαρι, το Μπεράτι και το Ελμπασάν⁵.

Κατά τη διδασκαλία του Γιαννιώτη λόγιου Αθανάσιου Ψαλίδα (ca 1810) η όλη Αλβανία διαιρείται στο Ιλλυρικό και το Ηπειρωτικό τμήμα: στο τελευταίο περιλαμβάνονται η Πωγωνιανή, το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο και η Αυλώνα, ενώ στο Ιλλυρικό όλοι οι πέραν της Βιώσης (Βογιούσας/Αώου) τόποι δηλαδή, σε ό,τι μας αφορά, η Τοσκηρία (Τεπελένι), η Δεσνίτζα (Κλεισούρα), το Ταγκλί (Δαγκλί), η Κολόνια, η Γκιόρτζια (Κορυτσά), το Μπεράτι, το Αλμπασάνι κ.τ.λ. Ο μαθητής του Ψαλίδα Βορειοηπειρώτης ιεροδιάκονος Κοσμάς ο Θεσπρωτός (ca 1833) θεωρεί επίσης την Βογιούσα ως όριο μεταξύ Αλβανίας και Ηπείρου. Στην Αλβανία υπαγάγει και αυτός το Τεπελένι, την Κλεισούρα, το Δαγκλί, την Κολόνια, την Κορυτσά, Μοσχόπολη, Μπεράτι, Αλμπασάνι κ.τ.λ., και στην Ήπειρο τις περιφέρειες Πωγωνιανής, Αργυροκάστρου, Δελβίνου, Αγίων Σαράντα, Χιμάρας και Αυλώνας, ενώ εμφανίζεται αμφιταλαντευόμενος ως προς την Πρεμετή⁶.

Στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να δούμε την πρώτη επίσημη

ελληνική άποψη επί του ζητήματος. Η επί των Εξωτερικών Γραμματεία (Υπουργείο) του νεοπαγούς Ελληνικού Κράτους διοργανώνει το 1835 το Προξενείο Ηπείρου και Αλβανίας, το οποίο υποδιαιρεί σε τρία Υποπροξενεία: το Υποπροξενείο της Ηπείρου, με έδρα τα Ιωάννινα, περιλάμβανε υπό τη δικαιοδοσία του τις περιοχές της σημερινής ελληνικής Ηπείρου και την παραλία της Τσαμουριάς μέχρι Βουθρυντού (Βουθρωτού)· το Υποπροξενείο της Κάτω Αλβανίας, με έδρα την Αυλώνα, περιλάμβανε την περιοχή την περικλειόμενη από την παραλία από Βουθρυντού μέχρι Καβάγιας και από τη γραμμή από Κονίτζης μέχρι Βερατίου· η δικαιοδοσία τέλος του Υποπροξενείου της Άνω Αλβανίας, με έδρα το Δυρράχιο, εκτεινόταν από «το παράλιον της Καβάγιας» μέχρι των Αυστριακών ορίων του παραλίου τούτου και τις περιφέρειες της Σκόνδρας, του Ελθασάν και της Οχρίδος (συμπεριλαμβανομένης)⁷.

Ο εκ των πρώτων Ελλήνων ηπειρωτολόγων Παργινός Παναγιώτης Αραβαντινός (1857) επαναφέρει τις ρωμαϊκές διαιρέσεις «Παλαιά» και «Νέα Ήπειρος» ή «Νότιος Αλβανία». Η μεν πρώτη περιλαμβάνει όλες τις περιοχές της σημερινής ελληνικής Ηπείρου και εκείνες της Πωγωνιανής, Δρόπολης και Χιμάρας, ως το Ακροκεραύνιο ακρωτήριο· η δε δεύτερη τις περιοχές Πρεμετής, Τεπελενίου, Αυλώνος, Μπερατίου, Ελθασανίου κτλ., ενώ η Γκιόρτζα (Κορυτσά) και η Βοσκόπολη υπάγονται στη Μακεδονία⁸.

Ο επιτελικός ταγματάρχης *Ιφικράτης Κοκίδης* (1880) παρατηρεί ότι «τα προς βορράν όρια της Ηπείρου με την Ιλλυρία πολλές έσχον μεταβολάς», σημειώνει εντούτοις τη Βογιούσα από τις εκβολές της και εν συνεχεία το Γράμμο ως το νυν όριο, για να περιλάβει όμως κατόπιν στην τοπογραφική περιγραφή του μέχρι και την Αυλώνα, το Βεράτιο, το Δυρράχιο και την Κορυτσά⁹.

Ο υπολοχαγός του πυροβολικού *Παναγιώτης Κουγιτέας* (1905) ονομάζει «Κάτω Αλβανία ή Μακεδονική Ιλλυρία» τη χώρα την οριζόμενη «προς Β. υπό του Σκούμπη (Γενούσου), προς Ν. υπό του Αώου (Βοώσας), προς Δ. υπό της Αδριατικής θαλάσσης και προς Α.

υπό του διαμερισματος της Κολωνίας», ενώ ονομάζει «Ήπειρο» μόνο τη χώρα νοτίως του Αώου¹⁰.

Στην επίσημη έκδοση του Ελληνικού Στρατού του 1919, Βόρειος Ήπειρος πλέον ονομάζονται οι περιοχές της Κορυτσάς, του Σπαρβού της Κολωνίας, του Αργυρόκαστρου, της Χιμάρας, του Δελβίνου, του Λεσκοβικίου, του Τεπελενίου, της Πρεμετής, του Πωγωνίου και των Φιλιατών¹¹.

Στη διάρκεια της Συνδιάσκεψης Ειρήνης στο Παρίσι το 1919, το ζήτημα των ορίων της Βορείου Ηπείρου ενεπλάκη με εκείνο της συζητούμενης οριστικής ελληνοαλβανικής μεθορίου. Οι προτάσεις των διαφόρων πλευρών ήσαν φυσικά ποικίλες, όπως προκύπτει και από τα ντοκουμέντα που συνόδευσαν τις συζητήσεις. Σε γενικές γραμμές, ο ρους της Βογιούσας θεωρήθηκε πάντως ένα σημαντικό όριο που αντιστοιχούσε σε εθνολογικά δεδομένα¹².

Στη σημερινή τέλος συγκυρία, από ελλαδικής πλευράς παρουσιάζονται τρεις εκδοχές, που αντιστοιχούν σε τρεις πολιτικοϊδεολογικές αντιλήψεις. Στην ακραία εκδοχή όριο αποτελεί ο Γενούσιος ποταμός (Shkumbini), περικλείοντας έτσι την Αυλώνα, το Μπεράτι και φυσικά την Κορυτσά μέσα στη Βόρειο Ήπειρο, μαζί με περισσότερο από ένα εκατομμύριο Αλβανούς, το 40% του συνολικού εδάφους της Αλβανίας, και οκτώ από τις δώδεκα μεγαλύτερες πόλεις της χώρας¹³. Σύμφωνα με μια μέση εκδοχή, στην έννοια του όρου «Β. Ήπειρος» εμπεριέχονται, χονδρικώς, όλες οι περιοχές νοτίως της γραμμής Αυλώνας-Πόγραδετς (μη συμπεριλαμβανομένων), δηλαδή τα εδάφη στα οποία αναφερόταν η γεωφυσική περιγραφή που προηγήθηκε και τα οποία αντιστοιχούν στις διεκδικήσεις του Βενιζέλου το 1919. Οι μετριοπαθέστερες τέλος απόψεις, που στηρίζονται εν πολλοίς και στα πρόσφατα εκλογικά αποτελέσματα (1991-1992), περιορίζουν την κρίσιμη περιοχή νοτίως της Βογιούσας, εκεί δηλαδή όπου, όπως θα δούμε, το ελληνικό στοιχείο παρουσιάζεται ασυζητητί ισχυρό. Οι εκτιμήσεις αυτές εκφράζουν και τμήμα της πολιτικής ηγεσίας της ελληνικής μειονότητας, και

σε μεγάλο βαθμό χρησιμοποιήθηκαν για να δικαιολογήσουν την αποπομπή της το Φεβρουάριο του 1992¹⁴.

Επισήμως, το αλβανικό κράτος απορρίπτει την ύπαρξη «Βορείου Ηπείρου», θεωρώντας ότι ο όρος αυτός θέτει εμμέσως ζήτημα ένωσης με τη Νότια. Αναγνωρίζει αντιθέτως «ελληνική μειονότητα στην Αλβανία». Ο «βορειοηπειρωτικός» χαρακτηρισμός χρησιμοποιείται ευρέως από τα αντίστοιχα σωματεία και επιτροπές που εδρεύουν κυρίως στην Ελλάδα και εκφράζουν κύκλους εκπατρισθέντων Βορειοηπειρωτών. Είναι αξιοσημείωτο τέλος ότι τμήμα της επί τόπου μειονότητας διατυπώνει αντιρρήσεις για το χαρακτηρισμό «Βορειοηπειρώτης» και αντιτείνει πατριωτικότερα, εκείνον του «Έλληνα», βάσει του σκεπτικού ότι ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχει γεωγραφική περιοχή οριζόμενη ως Β. Ήπειρος, τότε «Βορειοηπειρώτες» είναι, φυσικώ τω λόγω, όλοι οι κάτοικοί της, Αλβανοί, Βλάχοι ή Έλληνες· η χρήση συνεπώς του όρου συσκοτίζει την ελληνική ιδιαίτερη παρουσία.

Η περιοχή που μας ενδιαφέρει μοιραζόταν στα τέλη της Τουρκοκρατίας μεταξύ των Καζάδων Αργυροκάστρου, Δελβίνου, Χιμάρας, Πωγωνίου, Λεσκοβικίου, Τεπελενίου, Πρεμετής, Κολόνιας και Κορυτσάς.

Οι επτά πρώτοι υπάγονταν στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων (Σαντζάκια Ιωαννίνων και Αργυροκάστρου), ενώ οι Καζάδες της Κολόνιας και της Κορυτσάς υπάγονταν στο Σαντζάκι της Κορυτσάς, υποκειμένο με τη σειρά του στο Βιλαέτι του Μοναστηρίου (Βιτωλίων), και όχι σε κείνο των Ιωαννίνων.

Σήμερα η περιοχή αυτή διαιρείται σε 8 Επαρχίες ή Νομούς όπως αρέσκονται να μεταφράζουν στα μέρη αυτά προσφάτως τον αλβανικό διοικητικό όρο *Rrethi*. Πρόκειται για τους Νομούς Αγίων Σαράντα, Δελβίνου, Αργυροκάστρου, Τεπελενίου, Πρεμετής, Ερσέκας, Κορυτσάς και Αυλώνας – όπου υπάγεται πλέον η περιφέρεια της Χιμάρας. Η απόσπαση του Δελβίνου από τον Νομό των Αγίων Σαράντα έγινε μόλις το 1992, και αποδίδεται από τους ντόπιους σε πολιτικούς

λόγους, δηλαδή στη διάσπαση των περιοχών της μειονότητας.

Οι Νομοί αυτοί υποδιαιρούνται σε Δήμους και Κοινότητες. Οι τελευταίες περιλαμβάνουν συχνά μεγάλο αριθμό χωριών, λ.χ. 16 χωριά η Κοινότητα Σωφράτικων του Αργυροκάστρου και 15 η Κοινότητα Λειβαδιάς των Αγίων Σαράντα· αντιστοιχούν δηλαδή περισσότερο στους αγροτικούς Δήμους της Ελλάδας του 19ου αιώνα. Οι κοινότητες αυτές έχουν αναδιαρθρωθεί προσφάτως και δεν αντιστοιχούν πλήρως με εκείνες της απογραφής του 1989· συνεπώς απαιτείται μια επιπλέον εργασία ταύτισης, ώστε να είναι συγκρίσιμοι οι αριθμοί των απογραφών με εκείνους των εκλογικών αποτελεσμάτων των ετών 1991-1992.

Οι επικεφαλής της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Αλβανία εκλέγονται τόσο στον πρώτο, όσο και στο δεύτερο βαθμό. Οι νομάρχες δηλαδή είναι σήμερα εκλεγμένοι και έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως θα δούμε, το γεγονός ότι οι μειονοτικοί συνδυασμοί κέρδισαν τις Νομαρχίες Αγίων Σαράντα, Δέλβινου και Αργυροκάστρου, όχι όμως και τις Δημαρχίες των δύο τελευταίων πόλεων, ενώ αντιθέτως κέρδισαν την Κοινότητα της Χιμάρας. Η σχέση πόλης-υπαίθρου πρέπει να αξιολογηθεί ανάλογα και να αναδειχθούν οι εθνοπολιτισμικές συμμαχίες που συγκροτήθηκαν.

ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ: ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

Για να εκτιμηθεί ορθά η κατάσταση του ελληνικού στοιχείου στην Αλβανία, πρέπει να ξεκαθαρίσουν κάποιοι όροι που χρησιμοποιούνται από τους εκάστοτε μελετητές, αναλυτές, πολιτικούς και λοιπούς εμπλεκόμενους στο ζήτημα αυτό παράγοντες.

Η διαίρεση του πληθυσμού της υπό μελέτη περιοχής σε «Έλληνες» και «Αλβανούς», αποτελεί μια χονδροειδή υπεραπλούστευση της πραγματικότητας, που εμποδίζει κάθε ρεαλιστική προσέγγιση και δημιουργεί τις προϋποθέσεις μεγάλων παρερμηνειών. Η πολυπλοκό-

τητα του φαινομένου είχε γίνει κατανοητή από τους παλαιότερους σοβαρούς μελετητές.

Ήδη ο Αθανάσιος Ψαλίδας, διά χειρός Κοσμά Θεσπρωτού, στις αρχές του 19ου αιώνα, διαιρεί τους κατοίκους της περιοχής σε:

- α) Γραικούς Χριστιανούς, που τους τοποθετεί σε όλα τα δυτικά χωριά της Δρόπολης ως την Δερβιτζάνη (εκτός από δύο), σε όλα τα ανατολικά χωριά της ίδιας κοιλάδας (εκτός από τρία), σε επτά μεγάλα και αρκετά μικρά χωριά του Δελβίνου και σε τρία χωριά της Χιμάρας.
- β) Αλβανούς Χριστιανούς, στα βόρεια και βορειοανατολικά χωριά της Δρόπολης (περιοχές Λιτζουριάς και Ρίζας), σε ορισμένα χωριά του Δέλβινου, της Χιμάρας, της Πρεμετής και της Κολόνιας καθώς και 20 περίπου χωριά της Κορυτσάς.
- γ) Αλβανούς Τούρκους, δηλαδή Μουσουλμάνους, που καλύπτουν εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων το υπόλοιπο έδαφος¹⁵.

Ο Παναγιώτης Αραβαντινός με τη σειρά του, στα μέσα του 19ου αιώνα, διακρίνει τους κατοίκους της περιοχής στις εξής κατηγορίες:

- α) Έλληνες, «ήτοι οι απόγονοι των αυτοχθόνων Ελλήνων Ηπειρωτών, οι προαιωνίως ούτως ειπείν εξευγενισθέντες Πελασγοί».
- β) Αλβανούς ή Σκιπετάρους, τους οποίους επίσης θεωρεί «ως γηγενείς», απογόνους των αρχαίων Πελασγών και Γλυυριών, «ανήκοντες εις τον Χριστιανισμόν και Ισλαμισμόν», και οι οποίοι υφίστανται «που μεν αμιγείς, που δε συμμιγείς τω Ελληνικώ στοιχείω». Μιλούν την Αλβανική.
- γ) Γραικοαλβανούς ή Ημιέλληνες, απογόνους συγκατοίκησης και επιμιξίας Ελλήνων και Αλβανών, οι οποίοι μιλούν κυρίως την Αλβανική αλλά και την Γραικική διάλεκτο με αλβανίζουσα προφορά, «ότε μετά Ελλήνων ανταποκρίνονται». Κατά τα ήθη και έθιμα πανόμοιοι «τοις αμιγέσιν Αλβανοίς», κατοικούν κυρίως στα παράλια του Δελβίνου, και κατά τόπους στο Αργυροκάστρο, το Τεπελένι, την Πρεμετή, την Κορυτσά, την Οπάρα, το Μπερά-

τι, έως και στα Τίρανα. Τους υπολογίζει σε μια σχέση 1: 2 ως προς τους «αυτόχρημα» Έλληνες της Βορείου Ηπείρου, ενώ σε ορισμένες περιφέρειες, όπως του Δελβίνου, της Πρεμετής και της Οπάρας, τους σημειώνει ως πολυπληθέστερους των κυρίως Ελλήνων, στις δε περιπτώσεις της Κορυτσάς και του Τεπελενίου, ως τους μόνους «Έλληνες» οιοδήποτε τύπου.

δ) Σλάβους, βουλγαρικής ή σερβικής καταγωγής, περιορισμένος αριθμός των οποίων διατηρείται στις περιφέρειες της Κορυτσάς, Οπάρας και Αχρίδας.

ε) Κουτσοβλάχους, κυρίως στις περιφέρειες της Πρεμετής, της Κορυτσάς, της Οπάρας και της Αχρίδας, αλλά και σε άλλες περιοχές της Αλβανίας (Μπεράτι, Δυρράχιο κ.λπ.).

στ) Αρβανιτόβλαχους ή Γκαραγκούνηδες, βλαχικής καταγωγής οι οποίοι, εγκατεστημένοι σε περιοχές γειτνιαζουσες με αλβανικά χωριά, «ηναγκάστησαν εκμαθείν και την διάλεκτον των ομόρων». Τους εντοπίζει κυρίως στην περιφέρεια της Πρεμετής.

ζ) Αθίγγανους, διαιρούμενους σε Χριστιανούς, Γύφτους και Τουρκόγυφτους, «υποκρινόμενους τον Ισλαμισμό», οι οποίοι συναντώνται παντού, σε πόλεις και κωμοπόλεις. Σε αξιοσημείωτους αριθμούς τους εντοπίζει στην Πρεμετή (10% του όλου πληθυσμού της περιφέρειας) και στην Κορυτσά (2,5%).

Η γεωγραφική κατανομή των κατηγοριών αυτών αποτελεί στην περίπτωση του Αραβαντινού αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης που δεν έχει ολοκληρωθεί, ας πούμε όμως χονδρικά ότι δεν αφίστανται κραυγαλέα της προηγούμενης κατανομής των Ψαλίδα-Θεσπρωτού¹⁶.

Ας έρθουμε τώρα στην τρίτη μεγάλη καταγραφή που διαθέτουμε, εκείνη δηλαδή που πραγματοποιήθηκε από το ΙΙ Γραφείο του Ελληνικού Επιτελείου το 1913 και δημοσιεύτηκε με το γνωστό χάρτη το 1919. Εδώ οι κατηγορίες του πληθυσμού είναι δυο και ξεκάθαρες: «Έλληνες» και «Αλβανοί»¹⁷. Θα περίμενε κανείς ότι στις αρχές του 20ού αιώνα, η ομαδοποίηση αυτή θα στόχευε στον εκσυγχρονισμό της

σύλληψης των όρων καταργώντας τη θρησκευτική διάκριση μεταξύ των Αλβανών και αθροίζοντάς τους σε αντιπαράθεση με τους Έλληνες, ότι δηλαδή οι όροι θα αντιστοιχούσαν σε εθνικό και όχι θρησκευτικό κριτήριο. Συνέβη όμως το ακριβώς αντίθετο: διατρέχοντας τα χωριά ένα προς ένα, διαπιστώνει κανείς ότι ως ελληνικά έχουν χαρακτηριστεί όλα τα χριστιανικά χωριά ανεξαρτήτως του εάν ομιλούν ελληνικά ή αλβανικά. Αυτό θα ήταν αποδεκτό εάν ο πληθυσμός αυτών των χωριών, ανεξαρτήτως γλώσσας, είχε κάνει τη συνειδησιακή επιλογή της ελληνικής εθνικότητας. Ειδήλλως, θα αποτελούσε ένα εξαιρετικά ριψοκίνδυνο αποπροσανατολιστικό μπούσουλα πολιτικοστρατιωτικής πρακτικής.

Στα πλαίσια της επιτόπιας έρευνας που πραγματοποιήσαμε στην Αλβανία (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1992), μελετήσαμε το ζήτημα των εθνοπολιτισμικών ομάδων, όπως αυτές συνειδητοποιούνται σήμερα επί τόπου. Είναι ενδιαφέρον καταρχήν το γεγονός ότι οι ντόπιοι Έλληνες που βιώνουν μια πραγματικότητα και δεν αντλούν την εμπειρία τους από επιτελικούς χάρτες, χρησιμοποιούν χαρακτηρισμούς που λαμβάνουν υπόψιν την πολυπλοκότητα του φαινομένου και αποφεύγουν τις απλουστεύσεις. Έτσι τα χωριά χαρακτηρίστηκαν αυθορμητώς ως Ελληνικά, Αλβανικά Χριστιανικά, Αλβανικά Μουσουλμανικά –με ιδιαίτερη μνεία των Τσάμικων– και Βλάχικα. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί συμπίπτουν σε σημαντικό βαθμό με εκείνους των πηγών του 19ου αιώνα. Περισσότερο πολύπλοκες είναι οι περιπτώσεις που σχετίζονται με τις πόλεις, τα μικτά χωριά, τα νέα χωριά και τις μετακινήσεις πληθυσμών που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια.

Ολοκληρώνοντας, θα ήταν ίσως σκόπιμο να αναφερθούμε στη διάκριση μεταξύ Τόσκηδων και Γκέγκηδων. Πράγματι, πλην της θρησκευτικής διαίρεσης, οι Αλβανοί χωρίζονται και εθνοφυλετικά σε δυο κατηγορίες¹⁸: οι μεν «κάτοικοι της Σκόδρας, Αλεσίου, Δίμπρας, Τυράνας, Κρούιας, Καθάγιας, Δουρράτζου, Πεκιντιού και Αλμπασανιού με τα περίχωρά των (δηλ. της Βόρειας και Μέσης Αλβανίας)

ονομάζονται κοινώς Γκέγκηδες και ο τόπος των Γκεγκηρία», ενώ αφ' ετέρου «οι κάτοικοι Μπερατιού, Αυλώνος, Διαπουριάς, Τοσκηριάς, Νταγκλιού, Σκραπαριού, Κολόνιας, Γκιόρτζας και λοιπών με όλα τα περίχωρά των (δηλ. της Νοτίου Αλβανίας)» ονομάζονται μεν κατ' ιδίαν «Μπερατινοί, Τόσκηδες, Ταγκλήδες, Σκραπαλήδες, Κολονιάτες και Γκιορτζινοί», αλλά συνήθως επικρατεί η γενική προσωνυμία Τόσκηδες¹⁹. ορισμένοι μελετητές του 19ου αιώνα τείνουν, τέλος, να αντιμετωπίσουν ως χωριστές κατηγορίες, αν και ευρισκόμενους στο Νότο, τους Λιάπηδες και τους Τσάμηδες²⁰.

Η διαίρεση μεταξύ Γκέγκηδων και Τόσκηδων γεωμορφολογικά σηματοδοτείται χονδρικώς από τον ρουν του ποταμού Γενούσσου (Shkubini)²¹. Οι διαφορές μεταξύ των δυο ομάδων άπτονται της γλώσσας, των ηθών και εθίμων, αλλά και «της φυσιογνωμίας», κατά τον Αθανάσιο Ψαλίδα²². άποψη που δέχεται και η νεώτερη ανθρωπολογική επιστήμη, σύμφωνα με την οποία οι μεν Γκέγκηδες ανήκουν στο διναρικό τύπο, με υψηλό ανάστημα και στοιχεία ανοικτόχρωμα, ενώ οι Τόσκηδες ανήκουν στον αλπικό τύπο, με βραχυκεφάλια, χαμηλό ανάστημα και στοιχεία σκουρόχρωμα²³. Σε ό,τι αφορά στη γλώσσα, οι διαφορές είναι τόσο μορφολογικές όσο και φωνολογικές. Η Γκέγκηκη διάλεκτος έχει υποστεί επίδραση από τη Σλαβική, ενώ η Τοσκική από τη γειτνιαζούσα Ελληνική²⁴.

Η επικρατούσα εντύπωση που θεωρεί συλλήβδην τους μεν Γκέγκηδες Μουσουλμάνους, τους δε Τόσκηδες Ορθόδοξους, εν μέρει μόνον ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η πλειοψηφία των Γκέγκηδων είναι όντως Μουσουλμάνοι, αν και ένα ποσοστό τους ανήκει στη ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Οι ορθόδοξοι Αλβανοί είναι όλοι Τόσκηδες, αλλά δεν είναι όλοι οι Τόσκηδες ορθόδοξοι: η πλειοψηφία τους, σύμφωνα με τις πηγές του 19ου αιώνα, ήσαν Μουσουλμάνοι²⁵. Συνοψίζοντας, η διάκριση μεταξύ Γκέγκηδων και Τόσκηδων έχει νόημα στην Αλβανία ακόμη και σήμερα —ίσως ιδι-

αίτερα σήμερα— αλλά πρέπει να χρησιμοποιείται με προσοχή και με επίγνωση του περίπλοκου της πραγματικότητας, ώστε να αποφεύγονται απλουστευτικές σχηματοποιήσεις.

Η ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ ΤΩΝ ΤΣΑΜΗΔΩΝ

Είναι δύσκολο να μιλήσουμε για το ζήτημα του ελληνισμού της Νότιας Αλβανίας, χωρίς να αναφερθούμε στο ζήτημα των Τσάμηδων. «Οι κατοικούντες εις Παραμυθίαν και Δέλβινον λέγονται Τζάμηδες και ο τόπος Τζαμουριά», δίδασκε ο Αθανάσιος Ψαλίδας στις αρχές του 19ου αιώνα και συνέχιζε: «Κατοικείται από Γραικούς και Αλβανούς· οι πρώτοι είναι περισσότεροι», ενώ διέκρινε τους δεύτερους σε Αλβανούς Χριστιανούς και Αλβανούς Μουσουλμάνους²⁶. Οι τελευταίοι συγκροτούσαν τον συμπαγέστερο μουσουλμανικό πυρήνα στον κατεξοχίην χριστιανικό νότο και επί Τουρκοκρατίας ενσάρκωναν τοπικά το κυρίαρχο στοιχείο στα πλαίσια του θρησκευτικο-κοινωνικού διπολικού σχήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εξ ου και «Τουρκαλβανοί» στις μαρτυρίες των πηγών.

Η περιφέρεια της Τσαμουριάς υπαγόταν στα τέλη του περασμένου αιώνα στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων και μοιραζόταν μεταξύ των Καζάδων του Μαργαριτίου (σημ. επαρχίες Μαργαριτίου και Θυάμιδος), της Παραμυθιάς (σημ. επαρχία Σουλίου), των Φιλιατών (σημ. ομών. επαρχία και τμήμα της αλβαν. επαρχίας των Αγίων Σαράντα) και του Δελβίνου (σημ. ομών. αλβαν. επαρχία)²⁷. Ενώ παρατηρούμε ότι διοικητικά η περιοχή δεν ήταν ενιαία, είναι εντούτοις ενδιαφέρον ότι εκκλησιαστικά η περιφέρεια συνέπιπτε σχεδόν εξ ολοκλήρου με την Επισκοπή Παραμυθιάς²⁸.

Η χάραξη της οριστικής ελληνοαλβανικής μεθορίου, το Νοέμβριο του 1921, διαιρώντας την Ήπειρο στα δύο, διαίρεσε και την Τσαμουριά μεταξύ Αλβανίας (Νομός Δελβίνου & Αγίων Σαράντα) και Ελλάδας (σημερινός Νομός Θεσπρωτίας)²⁹. Έκτοτε ανεφύη το ζήτημα των

Τσαμηδών, όρος που στη βιβλιογραφία ταυτίζεται πλέον μόνο με τους Αλβανούς Μουσουλμάνους κατοίκους της Τσαμουριάς και ειδικότερα, από πλευράς διεθνούς διπλωματίας, με εκείνους οι οποίοι παρέμειναν στο τμήμα που υπήχθη στην ελληνική επικράτεια.

Η σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών με την Τουρκία, τον Ιανουάριο του 1923, ολίγο έλειψε να λύσει δραστικά το ζήτημα των Τσαμηδών της Ελλάδος, στο βαθμό που το συμβατικό κριτήριο της υποχρεωτικής μετοικεσίας ήταν η θρησκεία. Η αντίδραση του νεοπαγούς αλβανικού κράτους και η παρέμβαση της Κοινωνίας των Εθνών ανέστειλε τη διαδικασία αυτή³⁰ και οδήγησε στην αναγνώριση μειονοτικού καθεστώτος στους Τσαμηδες³¹.

Ο αριθμός των Τσαμηδών που παρέμειναν στην Ελλάδα είναι αρκετά προσδιορισμένος από τις πηγές. Οι Μουσουλμάνοι της Ελληνικής Ηπείρου ανέρχονταν την 11 Ιουνίου 1925, σύμφωνα με τους απεσταλμένους της Κ.Τ.Ε., σε 20.160 άτομα, εγκατεστημένα σε 63 οικισμούς. Από αυτούς, οι 2.993 είχαν ήδη κριθεί ανταλλάξιμοι και είχαν εγκαταλείψει την Ελλάδα, πριν από την παρέμβαση της Κ.Τ.Ε., και συνεπώς 17.167 είχαν παραμείνει στην Ήπειρο³². Ο αριθμός αυτός ελάχιστα αφίσταται των επισήμων ελληνικών εκτιμήσεων στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Πράγματι, σύμφωνα με την απογραφή του 1928, στην Ελληνική Ήπειρο κατοικούσαν 17.008 Αλβανόφωνοι Μουσουλμάνοι, 8.593 άνδρες και 8.415 γυναίκες³³. Δώδεκα χρόνια αργότερα, τον Αύγουστο του 1940, οι Μουσουλμάνοι της Ελληνικής Τσαμουριάς ανέρχονταν, σύμφωνα με το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, σε 18.109, επί συνόλου 65.074 κατοίκων του Νομού Θεσπρωτίας, δηλαδή έφθαναν σε ποσοστό 28% περίπου του όλου πληθυσμού του Νομού³⁴. Η εκτίμηση αυτή προηγείται κατά δυο μήνες της επίσημης απογραφής πληθυσμού, η οποία πραγματοποιήθηκε την 16η Οκτωβρίου 1940, δώδεκα μόλις ημέρες πριν από την κήρυξη του πολέμου. Σύμφωνα με αυτήν, στην Ελλάδα κατοικούσαν 16.890 Μουσουλμάνοι έχοντες την αλβανική ως μητρική γλώσσα³⁵. Παρ' όλες τις επιφυλάξεις που μπορεί να διατυπωθούν για την

ακρίβεια των απογραφών αυτών, εκτιμώ ότι είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα από τις εκτιμήσεις των ιταλικών αρχών σύμφωνα με τις οποίες, ένα χρόνο μετά, οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας ανέρχονταν σε 28.000³⁶.

Οι σχέσεις του μεγαλύτερου τμήματος της μειονότητας παρέμειναν προβληματικές με την ελληνική πολιτεία σ' όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Πέραν της καθαρά εθνοπολιτισμικής αντίθεσης, η οποία εκδηλώνεται συνήθως με ιδιαίζουσα ένταση όταν η μειονοτική περιοχή γειτνιάζει προς ένα ομογενές κράτος, το Αλβανικό στην περίπτωση που εξετάζουμε, η αντιδικία βρήκε πρόσθετο γόνιμο έδαφος με αφορμή την αγροτική μεταρρύθμιση και τις συνεπαγόμενες απαλλοτριώσεις ενός αριθμού Τσάμικων μεγαλογαιοκτησιών αλλά και αρκετών μικροϊδιοκτησιών³⁷. Οι προβληματικές αυτές σχέσεις οδηγήθηκαν σε περαιτέρω όξυνση από τη στιγμή που, καταλαμβάνοντας την Αλβανία, τον Απρίλιο του 1939, η Ιταλία ανέλαβε το ρόλο προστάτη της Τσάμικης μειονότητας και συνηγόρου των διεκδικήσεών της. Η υπόθεση αυτή χρησιμοποιήθηκε ως μια των αφορμών για την κλιμάκωση της έντασης μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας το 1940³⁸.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, στους κόλπους της μειονότητας δημιουργήθηκε ισχυρό κίνημα υπέρ της προσάρτησης της ελληνικής Τσαμουριάς στην Αλβανία. Ήδη με την κατάληψη της Ελλάδας το 1941, η Ιταλική Κυβέρνηση διόρισε τον καταγόμενο από την Παραμυθιά ιρρεντεντιστή Τζέμιλ Ντίνιο ως Ύπατο Αρμοστή Θεσπρωτίας, αλλά τα έντονα διαβήματα της κατοχικής κυβέρνησης των Αθηνών προς τις γερμανικές αρχές οδήγησαν στην ακύρωση αυτού του διορισμού. Ο τοποθετηθείς όμως από την Αθήνα Νομάρχης Θεσπρωτίας Γεώργιος Βασιλάκος εκτελέστηκε στην Ηγουμενίτσα, εν μέση οδώ, από ομάδα Τσάμηδων την 19 Σεπτεμβρίου 1942. Επακολούθησε η συγκρότηση στις πόλεις και τα τσαμοχώρια της Θεσπρωτίας των λεγομένων «Εθνικών Αλβανικών Συμβουλίων Τοπικής Αυτοδιοικήσε-

ως», τα οποία ανέλαβαν όλες τις διοικητικές, αστυνομικές και δικαστικές αρμοδιότητες της περιοχής τους.

Παράλληλα συγκροτήθηκαν και ένοπλοι εθελοντικοί σχηματισμοί Πολιτοφυλακής, κατ' αναλογία προς τη Βλάχικη Λεγεώνα της Πίνδου. Οι άνδρες των μονάδων αυτών, ο αριθμός των οποίων κυμαινόταν μεταξύ 700 και 2.000, έφεραν ιταλικές στρατιωτικές στολές και περιβραχιόνια με την επισήμανση «Τσάμης», και έλαβαν μέρος σε πολλές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, αρχικά υπό τις διαταγές των Ιταλών και, από τον Ιούλιο του 1943, υπό εκείνες των Γερμανών. Το Ελληνικό Εθνικό Γραφείο Εγκλημάτων Πολέμου, διά του 2/1948 βουλεύματός του, θεώρησε τους Τσάμηδες υπεύθυνους για το θάνατο 1.065 Ελλήνων πολιτών, την πυρπόληση 19 χωριών και 6 εκκλησιών στη Θεσπρωτία, καθώς και για εκτεταμένες διαρπαγές και λεηλασίες³⁹.

Όταν, στα πλαίσια των σχεδίων παραπλάνησης του εχθρού, το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής ζήτησε το καλοκαίρι του 1944 από τους Έλληνες αντάρτες να δημιουργήσουν προγεφύρωμα στην περιοχή της Θεσπρωτίας, η γερμανική φρουρά εγκατέλειψε αιφνιδιαστικά την Παραμυθιά την 26.7.1944. Τα τμήματα του Ε.Δ.Ε.Σ. κατέλαβαν την πόλη, αφού έκαμψαν την αντίσταση της Τσάμικης Πολιτοφυλακής, και προέβησαν σε μαζικές αντεκδικήσεις. Επανειλημμένες απόπειρες των γερμανικών και τσάμικων τμημάτων να ανακαταλάβουν την Παραμυθιά τους επόμενους μήνες απέτυχαν. Με την οριστική αποχώρηση του γερμανικού στρατού από την Ήπειρο, κλιμακώθηκαν από πλευράς Ε.Δ.Ε.Σ. οι επιχειρήσεις αντιποίνων, με αποτέλεσμα την κακήν κακώς μετανάστευση του συνόλου σχεδόν της μειονότητας στην Αλβανία⁴⁰. Επακολούθησε η δήμευση των περιουσιών τους, ως συνεργατών του εχθρού. Στην Ελλάδα παρέμειναν ελάχιστοι: η απογραφή του 1951 κατέγραψε μόλις 487 Αλβανόφωνους Μουσουλμάνους στο ελληνικό έδαφος⁴¹.

Τα τσάμικα χωριά στην Αλβανία σήμερα, βρίσκονται κυρίως κατά

μήκος της ελληνοαλβανικής μεθορίου Β. της Θεσπρωτίας, και διάσπαρτα στην περιοχή Δελβίνου-Αγίων Σαράντα, δημιουργώντας έτσι μια ζώνη βάθους 10 χιλιομέτρων που παρεμβάλλεται μεταξύ της Ελλάδας και των ελληνικών χωριών της περιοχής. Πρόκειται βασικά για τους οικισμούς Βέρβα, Γιάνναρι, Μαρκάτι, Νινάτι, Ντισάτι, Σάλεσι, Σελεγκάρι και Κονίσπολη, που συναποτελούν το Δήμο της Κονίσπολης και κατοικούνται ως επί το πλείστον από ντόπιους Τσάμηδες. Σ' αυτούς έχει προστεθεί και ένας αριθμός φυγάδων εξ Ελλάδος με τους απογόνους τους, οι οποίοι όμως κατοικούν επιπλέον και στους αμιγείς οικισμούς Γκιάστα και Σελεγκάρι του Δήμου των Αγίων Σαράντα, στην ομώνυμη πόλη, καθώς και στον οικισμό Σεγιάννη του Δελβίνου⁴². Οι Τσάμηδες, και κυρίως οι φυγάδες, έχουν συγκροτήσει ισχυρές αλτρωτικές οργανώσεις, με προεξάρχουσες την «Τσαμουριά» και τον «Πατριωτικό Πολιτιστικό Σύλλογο των απανταχού Αλβανοτσάμηδων», οι οποίες πιέζουν για το δικαίωμα επανεγκατάστασής τους στα «πατρώα εδάφη» και την οικονομική τους αποκατάσταση. Πρόκειται για μια ομάδα που ο ακτιβισμός της τής επιτρέπει να διαδραματίζει ρόλο δυσανάλογα σοβαρότερο από τον αριθμό της, του οποίου εξάλλου ο ακριβής προσδιορισμός παραμένει δυσχερής⁴³.

ΠΡΩΤΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Για πρώτη φορά σήμερα λύνεται η σιωπή 70 ετών και είναι δυνατή όχι μόνο η πρόσβαση σε απρόσιτες ως τα τώρα πηγές και η επιτόπια έρευνα, αλλά και η ελεύθερη έκφραση του σημερινού φρονήματος των ίδιων των κατοίκων της περιοχής, που θα επέτρεπε και τον εκ των υστέρων σχολιασμό των παλαιότερων πληροφοριών και εκτιμήσεων, τηρουμένων βεβαίως των αναλογιών και έχοντας υπ' όψιν το διαρρέυσαν χρονικό διάστημα.

Ως προς την έκφραση του φρονήματος μέσω των εκλογών και τα

συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν, ακολουθεί εμπειριστατωμένη ανάλυση από αρμόδιους συναδέλφους στην οικεία θέση του παρόντος τόμου.

Ως προς την επιτόπια έρευνα και τις πηγές, θα αρκεστώ σε ορισμένες μόνον επιστημάνσεις, με βάση τα διαθέσιμα απογραφικά στοιχεία για τους Νομούς των Αγίων Σαράντα (1955-1991), του Δελβίνου (1991), του Αργυροκάστρου (1969-1989), και για την κοινότητα της Χιμάρας (1990).

Διαθέτουμε επί του παρόντος ελάχιστα σύγχρονα στοιχεία για τους Νομούς Πρεμετής, Τεπελενίου, Ερσέκας και Κορυτσάς, καθώς και για τους διάσπαρτους Έλληνες στην υπόλοιπη Αλβανία. Για την εξαγωγή όμως οποιουδήποτε στέρεου συμπεράσματος απαιτούνται απογραφικά στοιχεία με το μεγαλύτερο δυνατό ιστορικό βάθος και στη μεγαλύτερη δυνατή έκταση.

Σε ό,τι αφορά στα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των κατοίκων, ερευνήθηκε συστηματικά το σύνολο σχεδόν των οικισμών των περιφερειών των Αγίων Σαράντα, Δελβίνου, Αργυροκάστρου και Χιμάρας. Οι χαρακτηρισμοί που αποδόθηκαν, προέκυψαν τόσο από επιτόπιες έρευνες όσο και από στοιχεία προερχόμενα από πηγές προσκείμενες στην ελληνική μειονότητα και δεν έχουν διασταυρωθεί από αλβανικές πηγές. Αποτελούν συνεπώς, κατά τεκμήριο, την ευνοϊκότερη προς τις ελληνικές θέσεις εικόνα που διαθέτουμε.

Οι ακόλουθες λοιπόν εκτιμήσεις είναι εντελώς προσωρινές, ελλιπείς και ενδεχομένως να αναθεωρηθούν κατά την πορεία της έρευνας, καθώς και από την προσκόμιση νέων δεδομένων.

- 1) Η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία είναι η συμπαγέστερη και πλειοψηφούσα πληθυσμιακή ομάδα στις περιφέρειες των Αγίων Σαράντα, του Δελβίνου, του Αργυροκάστρου και της Χιμάρας, όπου κυρίως εντοπίζεται. Στις λοιπές περιφέρειες του αλβανικού νότου, η παρουσία της μειονότητας είναι περιορισμένη.
- 2) Στις περιοχές όπου κυρίως εντοπίζεται, η ελληνική μειονότητα

πλειοψηφεί μεν αλλά σχετικά έναντι των άλλων εθνοπολιτισμικών πληθυσμιακών ομάδων. Αυτή η διαπίστωση είναι καίριας σημασίας. Λ.χ. στο Νομό των Αγίων Σαράντα, οι ομάδες κατανέμονται κατά προσέγγιση ως εξής:

Έλληνες	41%	} 64% Χριστιανοί	} 57% Αλβανοί
Βλάχοι	2%		
Αλβανοί Χριστιανοί	21%		
Αλβανοί Μουσουλμάνοι	23%	} 36% Μουσουλμάνοι	
Τσάμηδες	13%		
επί συνόλου	60.000 κατοίκων		

Στο Νομό του Αργυροκάστρου:

Έλληνες	40%	} 63% Χριστιανοί	} 49% Αλβανοί
Βλάχοι	12%		
Αλβανοί Χριστιανοί	21%		
Αλβανοί Μουσουλμάνοι	28%		
επί συνόλου	66.000 κατοίκων		

Μόνον στο Νομό του Δελβίνου η πλειοψηφία φαίνεται να είναι απόλυτη:

Έλληνες	58%	} 70% Χριστιανοί	} 36% Αλβανοί
Βλάχοι	6%		
Αλβανοί Χριστιανοί	6%		
Αλβανοί Μουσουλμάνοι	30%		
επί συνόλου	32.000 κατοίκων		

Όσο προσωρινοί και αν είναι αυτοί οι αριθμοί, πιστεύω ότι αντικατοπτρίζουν τις τάξεις και τις σχέσεις των μεγεθών. Οι πιθανοί συνδυασμοί αναδεικνύουν την κομβική θέση των Αλβανών Χριστιανών

ών, γεγονός που έχει γίνει αντιληπτό από μερίδα της μειονοτικής ηγεσίας.

3) Οι περιοχές όπου η ελληνική μειονότητα πλειοψηφεί δεν αποτελούν κατά κανόνα ένα συμπαγές και συνεχές σύνολο αλλά διακόπτονται από παρεμβαλλόμενες αλβανικές κοινότητες. Αυτό είναι κατ' εξοχήν σωστό στην περίπτωση της Χιμάρας, αλλά ισχύει ως ένα βαθμό και στην περίπτωση των Αγίων Σαράντα και του Δελβίνου. Μόνο στην κοιλάδα της Δρόπολης οι ελληνικές κοινότητες αποτελούν μια αδιάτάρακτη συνέχεια που καταλήγει στα ελληνικά σύνορα.

4) Ακόμη και εκεί που η ύπαιθρος είναι ελληνική ή ελληνίζουσα, οι πόλεις διαθέτουν αλβανική πλειοψηφία. Αυτό φαίνεται καθαρά στις περιπτώσεις Αργυροκάστρου και Δελβίνου, όπου οι Νομαρχίες πέρασαν στα χέρια της μειονότητας, όχι όμως και οι Δήμοι των αντιστοίχων πόλεων. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των Αγίων Σαράντα, αν και ο Δήμος πέρασε στα χέρια της μειονότητας, χάρις στις ψήφους των Αλβανών Χριστιανών.

5) Ο ακριβής αριθμός των Ελλήνων της Αλβανίας είναι εξαιρετικά δύσκολο να προσδιοριστεί. Η επίσημη αλβανική άποψη μιλά για 58.758 άτομα. Είναι γνωστό όμως ότι καταγράφει μόνο όσους δήλωναν την ιδιότητά τους στο παλαιό καθεστώς και μόνον εντός των ορίων της μειονοτικής περιοχής. Οι ακραίες ελληνικές απόψεις μιλούν για 300 με 500.000 άτομα σε όλη την Αλβανία⁴⁴. Μιλούν δηλαδή για κάτι μεταξύ 9 και 16% του πληθυσμού της χώρας (3.200.000). Είναι βέβαιο ότι αθροίζουν στο ποσοστό αυτό ένα μέρος (ή ακόμη και την πλειοψηφία) των ορθοδόξων χριστιανών (που υπολογίζονται σε 700.000 ή 22%) τουλάχιστον στις περιοχές του Νότου.

Αυτοί οι αριθμοί ορίζουν κατά κάποιον τρόπο τα άκρα εντός των οποίων συνθλίβεται η πραγματικότητα. Για να απαντηθεί το ερώτημα λοιπόν, απαιτούνται όλα τα στοιχεία και οι αναλύσεις που ήδη αναφέρθηκαν. Με βάση τα μέχρι τώρα δεδομένα και τις ριψοκίνδυνες

αναγωγές που επιχειρήθηκαν, η εντύπωσή μου, που συμπίπτει με εκείνη αρκετών ερευνητών που ήλθαν σε επαφή με το αντικείμενο στη φάση αυτή, είναι ότι οι Έλληνες της Αλβανίας υπερβαίνουν οπωσδήποτε τις 100.000, και πιθανότατα φθάνουν τις 150.000, αλλά ουδεμία ένδειξη υπάρχει ότι κινούνται αισθητά πέραν αυτού του αριθμού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το ζήτημα της ελληνοαλβανικής μεθορίου αποτέλεσε αντικείμενο μακρών διαπραγματεύσεων και διαξιφισμών, ως την οριστική επίλυσή του, στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης, στο Παρίσι, την 9 Νοεμβρίου 1921· βλ. Ν. Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference (1919)*, Θεσσαλονίκη 1978.
2. [Ι. Κοκίδης], *Οδοιπορικά Ηπείρου και Θεσσαλίας*, Αθήνα 1880, σ. 11-16· Π. Κ. Κουγιτιάς, *Πραγματεία τοπογραφική, ιστορική και εθνολογική της Άνω Αλβανίας ή Ιλλυρίας, Κάτω Αλβανίας ή Μακεδονικής Ιλλυρίας και Ηπείρου*, Αθήνα 1905, *passim*· Δ. Ευαγγελίδης, *Η Βόρειος Ήπειρος*, Αθήνα 1919, σ. 17-24· L. Rey, *Guide de l' Albanie*, Παρίσι 1930, σ. 102-154· G. Castellan, *L' Albanie*, Παρίσι 1980, σ. 13-15· Nagel (εκδ.), *Albanie*, Γενεύη 1988, σ. 19-22.
3. Μελέτιου, *Γεωγραφία Παλαιά και Νέα*, Βενετία 1728 (6' έκδοση Βενετία 1807, τ. 2ος, σελ. 253-254, 276, 283, 471).
4. Δανιήλ και Γρηγορίου των Δημητρίων, *Γεωγραφία Νεωτερική ερανισθείσα από διαφόρους συγγραφείς*, Βιέννη 1791 (6' έκδοση Αθήνα, 1970, σ. 125-141).
5. F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, Παρίσι 1820, τ. 1ος, σ. 308.
6. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου εξ ανεκδότου χειρογράφου*, Ιωάννινα 1964, σ. 50. Ο Κοσμάς ο Θεσπρωτός είχε γεννηθεί στις Γεωργουτσάτες· βλ. ό.π., σ. 3, 8-21, 69-70.
7. «Δηλοποίησις της επί του Βασιλ. Οίκου και επί των Εξωτερικών Γραμματείας της Επικρατείας, της 5 Δεκεμβρίου 1835», *Συλλογή απάντων των Νόμων, Διαταγμάτων, Διαταγών του Στρατού, Δηλοποιήσεων των Γραμματειών*,

Συνθηκών κ.τ.λ. από του έτους 1833 μέχρι τέλους του 1840, Αθήνα 1842, σ. 377-378.

8. Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, Αθήνα 1857, τ. 2ος, σ. 41, 60-61.
9. [Ϊφικράτης Κοκίδης], *ό.π.*, σ. 9-10, 16-17.
10. Παναγιώτης Κ. Κουγιτέας, *ό.π.*, Αθήνα 1905, σ. 89 & 103.
11. Γενικών Στρατηγείον Ελληνικού Στρατού, Επιτελείον-Γραφείον ΙΙ, Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων, *Χάρτης Εθνογραφικός της Βορείου Ηπείρου τω 1913* (ελληνιστί & γαλλιστί), Αθήνα 1919. Σε ό,τι αφορά στο Πωγώνι και στους Φιλιάτες, πρόκειται για τους οικισμούς των αντιστοίχων καζάδων που παρέμειναν εντός του αλβανικού εδάφους.
12. Η ελληνική διεκδίκηση, όπως διατυπώθηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο στο μνημόνιο της 30.12.1918, αφορούσε στα εδάφη νοτίως μιας γραμμής που, ξεκινώντας από την Αδριατική στο ύψος του κόλπου Gramala, 25 περίπου χλμ. βορείως της Χιμάρας, περνούσε βορείως της Πρεμετής, αφήνοντας τα τμήματα των καζάδων Τεπελενίου και Πρεμετής βορείως της Βογιούσας στην Αλβανία, και συνέχιζε προς βορρά στη Μοσχόπολη και τη Μεγάλη Πρέσπα, περιλαμβάνοντας και την Κορυτσά – μια περιοχή κατοικούμενη τότε από 120.000 Έλληνες και 80.000 Αλβανούς.
Στο βρετανικό μνημόνιο της 28.1.1919 σημειωνόταν ότι «μια πιθανή γραμμή προσφέρεται από τον ποταμό Βογιούσα», ενώ θεωρείτο αδικαιολόγητη η διεκδίκηση της Κορυτσάς, η οποία «λέγεται ότι είναι κατά κύριο λόγο Αλβανική». Στις συνεδριάσεις της αρμόδιας επιτροπής της Συνδιάσκεψης (12, 18 και 19.2.1919) οι Αμερικανοί αντιπρόσωποι δήλωσαν ότι θεωρούν την περιοχή βορείως της Βογιούσας «καθαρά Αλβανική», δεχόμενοι ουσιαστικά να συζητήσουν την παραχώρηση των περιφερειών της Χιμάρας, των Αγίων Σαράντα, του Δελβίνου και του Αργυροκάστρου. Η άποψη ότι η Βογιούσα αποτελεί το κατ' αρχήν αποδεκτό όριο πλειοψήφησε και στη σχετική ψηφοφορία της επιτροπής· βλ. Ν. Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference* (1919), Θεσσαλονίκη 1978, σ. 123-126, 140-146.
13. Ο πληθυσμός των περιοχών αυτών ανέρχεται (1990) σε 1.275.000, επί συνόλου 3.255.891 για όλη την Αλβανία (39%). Ακόμα και υποθέτοντας ότι η ελληνική κοινότητα ξεπερνά τις 200.000, αυτό σημαίνει ότι πάνω από ένα εκατομμύριο μη ελληνοφώνοι Αλβανοί θα περιληφθούν στη διεκδικούμενη Βόρειο Ηπειρο. Η έκταση των περιοχών αυτών φθάνει τα 11.285 τετραγωνικά χλμ., επί συνόλου 28.748. Νοτίως του Γενούσση βρίσκονται τέλος, κατά σειρά μεγέθους, οι πόλεις Αυλώνα, Κορυτσά, Μπεράτι, Φιέρι, Λιούσνια, Αργυροκά-

- στρο, Πόγραδετς και Άγιοι Σαράντα οι οποίες, μαζί με τα Τίρανα, το Δυρράχιο, το Ελμπασάν και τη Σκόδρα, είναι οι δώδεκα μεγαλύτερες της Αλβανίας· βλ. Ministria e Ekonomise-Drejtoria e Statistikes, *Vjetari Statistikor i Shqiperise*, Τίρανα 1991, σ. 12, 37-38.
14. Βλ. εφημ. *Λαϊκό Βήμα* Αργυροκάστρου, 6 Φεβρουαρίου 1992· Δημοσθένης Χ. Δώδος, *Εκλογική Γεωγραφία των Μειοτοτήτων: Μειοτοτικά κόμματα στη Νότιο Βαλκανική*, Αθήνα 1994, σ. 130-132.
 15. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *ό.π.*, σ. 50-52, 63-66.
 16. Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, Ιωάννινα 1984, σ. 193-194.
 17. Γενικόν Στρατηγείον Ελληνικού Στρατού, *ό.π.*, *passim*.
 18. Πλην των δυο γενικών κατηγοριών, οι Αλβανοί υποδιαιρούνται και σε πλήθος υποκατηγοριών, τις φάρες, για ορισμένες από τις οποίες βλ. ενδεικτικά, Π. Κουγιτέας, *ό.π.*, σ. 26-30, 39-44.
 19. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *ό.π.*, σ. 6, 50, 94.
 20. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *ό.π.*, σ. 50· Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, τ. 3ος, σ. 359 κ.ε.
 21. G. Castellan, *ό.π.*, σ. 17-18.
 22. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *ό.π.*
 23. G. Castellan, *ό.π.*
 24. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *ό.π.*, σ. 50· Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, τ. 3ος, σ. 365, 399· G. Castellan, *ό.π.*
 25. Σύμφωνα με τον Π. Αραβαντινό, *ό.π.*, τ. 3ος, σ. 360 από τις 37.000 οικογένειες των Τόσκηδων, το 1864, οι 28.800 ήταν Μωαμεθανικές. Έχει ενδιαφέρον εντούτοις, στο σημείο αυτό, η πληροφορία ότι ενώ τα 9/10 των Γκέγκηδων Μουσουλμάνων ήταν Σοφιάδες (ορθόδοξοι) στις αρχές του αιώνα μας, τα 8/10 των Τόσκηδων Μουσουλμάνων ανήκαν στην αίρεση των Μπεκτασήδων· βλ. Γρυπάρης, «Υπουργείον Εξωτερικών προς Προξενεία Ηπείρου και Αλβανίας», Α.Υ.Ε. 1911, Β/52, αρ. 17007, 30.6.1911 όπως παρατίθεται από τον Β. Κόντη, *Ευαίσθητες Ισορροπίες: Ελλάδα και Αλβανία στον 20ό αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 179-191.
 26. Ως «τουρκοικούς», δηλαδή μουσουλμανικούς οικισμούς, σημειώνει τους Φιλιάτες, το Μαργαρίτι, το Κούτζι, την Κονίσπολη, την Παλιαυλή, τη Ζουλάτη, την Καλλιάσσα, τους Βαγκαλάτες, τη Ναβαρίτζα «και άλλα, πλην μικρά». Ως κατοικούμενους από «Γραικούς χριστιανούς» το Γραικοχώρι, το Καρβουνάρι, τη Γράβα, τη Πλεσίθιτζα, το Φοινίκι, το Γερομέρι και τη Σαγάδα, τη Δρόβιανη, την Πετζά, την Σκαρφίτζα, τη Ράπεζα και άλλα «μικρά γραικο-

χώρια». Ως κατοικούμενους από «Αλβανούς χριστιανούς», τέλος, το Λυκούρσι, τη Λίβιτζα, τον Άγιο Βασίλειο, το Λούκοβο και το Κηπαρό. Στην Τσαμουριά υπάγει επίσης την περιφέρεια της Πάργας, χωρίς να διευκρινίζει τον εθνοπολιτισμικό της χαρακτήρα, καθώς και τα χωριά του Σουλίου, κατοικούμενα από «Γραικούς πολεμιστές» βλ. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλίδας, *ό.π.*, σ. 62.

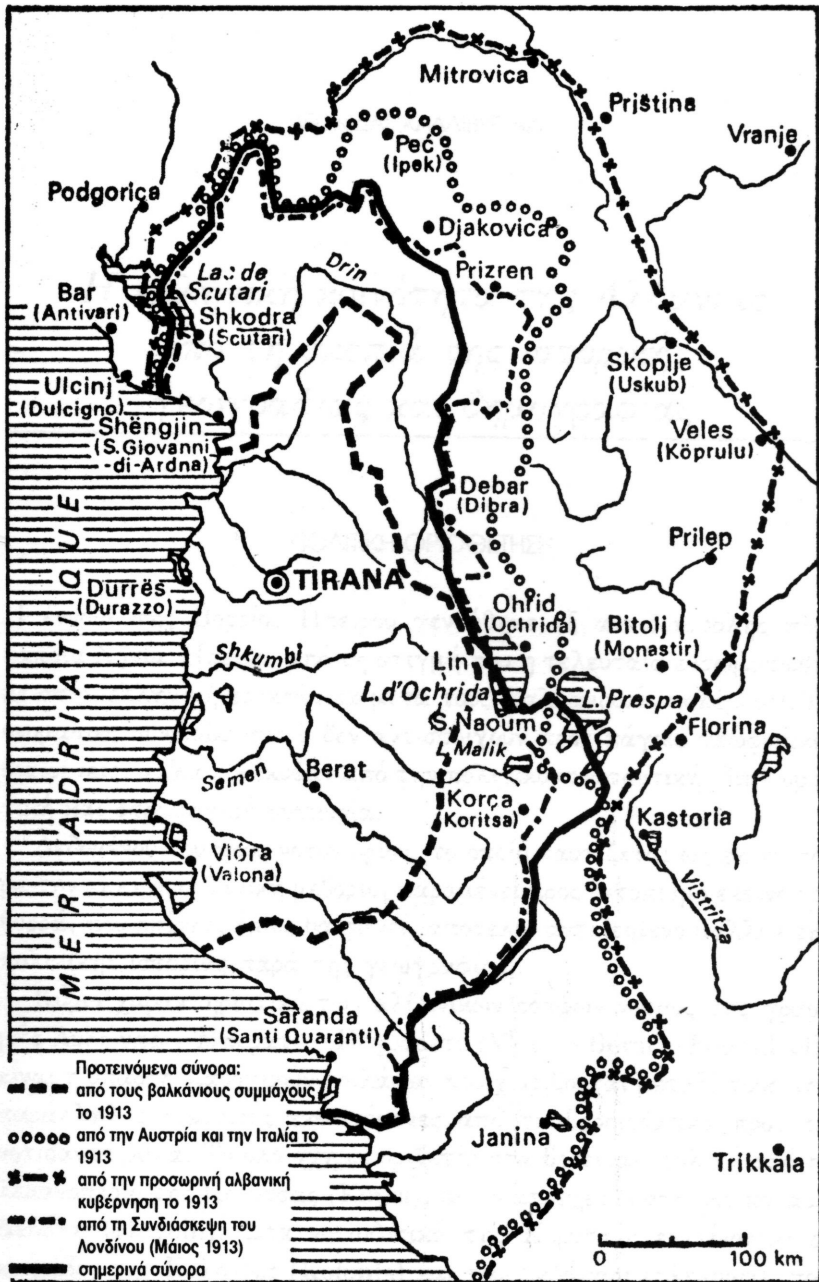
27. Βλ. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο γιαννιώτικο πασαλίκι – Χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1993, σ. 168-173, 179-183.
28. Βλ. *ό.π.*, σ. 201-202. Περιγράφοντας εξάλλου την Επισκοπή Παραμυθιάς το 1880 ο Ιωάννης Λαμπρίδης, σημειώνει επίσης τα ελληνόφωνα και αλβανόφωνα χριστιανικά χωριά, ενώ παρατηρεί ότι ειδικότερα στην περιφέρεια των Φιλιατών υπάρχουν και 20 χωριά «καθαρώς οθωμανικά» (= αλβανικά μουσουλμανικά), με συνολικό πληθυσμό 1.533 οικογενειών, στη δε περιφέρεια του Μαργαριτίου 23, με συνολικό πληθυσμό 1.881 οικογενειών. Επισημαίνει τέλος την υπαρξη 19 «μικτών χωριών» (= χριστιανικών και μουσουλμανικών), 6 από τα οποία βρίσκονται στην περιφέρεια Παραμυθιάς, 10 στο Μαργαρίτι και 3 στις Φιλιάτες· βλ. Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, Αθήνα 1880, τ. 2ος, σ. 176-179.
29. Η διοικητική ιστορία της περιοχής είναι κάπως πολύπλοκη. Αρχικά, το 1915, η Ελληνική Τσαμουριά διαιρέθηκε μεταξύ δύο Νομών: Ιωαννίνων [όπου υπήχθησαν οι επαρχίες Φιλιατών (Θυάμιδος από το 1928) και Παραμυθιάς] και Πρεβέζης (όπου υπήχθη η επαρχία Μαργαριτίου). Ο Νομός Θεσπρωτίας συγχροτήθηκε μόλις το 1937, περιλαμβάνοντας τις επαρχίες Σουλίου (πρώην Παραμυθιάς, πλην των κοινοτήτων Βαλανιδιάς, Βερενίκης, Βρουσίνας, Γρανίτσας, Δοβλά, Ζαλόγγου, Ζαραβουτσίου, Ζωτικού, Καταμάχης, Κερασόδου, Κόπρας, Παρδαλίτσης, Πολυδώρου, Ραδοβιζίου και Σενίκου, οι οποίες υπήχθησαν στην επαρχία Δωδώνης του Νομού Ιωαννίνων), Θυάμιδος (πλην των κοινοτήτων Λεπτοκαρυάς, Τσαρακλιμανίου και Βρυσούλας, καθώς και του οικισμού Μαρίνα της κοινότητας Λύκου, οι οποίες υπήχθησαν επίσης στην επαρχία Δωδώνης) και Μαργαριτίου (πλην των κοινοτήτων Αχερουσίας, Βαλανδορράχου, Βουβοποτάμου, Καναλακίου, Μουζακέικων και Ναρκίσσου, που υπήχθησαν στην επαρχία Νικοπόλεως του Νομού Πρεβέζης).
30. Αρχικά ο Έλληνας αντιπρόσωπος είχε δηλώσει ενώπιον της Υποεπιτροπής επί των Μειονοτήτων της Διάσκεψης της Λωζάνης ότι οι Αλβανοί της Ηπείρου δεν πρόκειται να περιληφθούν στην ανταλλαγή, στο βαθμό που «αν και ομόδοξοι των Τούρκων δεν είναι σε καμία περίπτωση συμπατριώτες τους». Η Μικτή

Επιτροπή επιβεβαίωσε κατόπιν αυτή την απόφαση (14.3.1924), προέκυψε όμως το ζήτημα των κριτηρίων προσδιορισμού της «αλβανικότητας», όπως ο τόπος γέννησης, η γλώσσα, η θρησκεία καθώς και η εθελουσία έκφραση του εθνικού φρονήματος. Με βάση τον τόπο γέννησης, οι ελληνικές αρχές έτειναν να θεωρούν Αλβανούς μόνον τους γεννηθέντες στην Αλβανία, ενώ από το άλλο μέρος ένας αριθμός Αλβανών Μουσουλμάνων δήλωσε ότι επιθυμούσε να μεταβεί στην Τουρκία. Η Αλβανική Κυβέρνηση προσέφυγε το Σεπτέμβριο του 1924 στην Κοινωνία των Εθνών, ζητώντας την εφαρμογή αποκλειστικά του γλωσσικού κριτηρίου. Κατά τη σχετική συζήτηση, ο Έλληνας αντιπρόσωπος ανέτεινε ότι η γλώσσα οπωσδήποτε δεν μπορεί να θεωρηθεί το κριτήριο της αλβανικής φυλής δεδομένου ότι, λόγω χάριν, τα ελληνικά ήταν η γλώσσα του Αλβανού αντιπροσώπου στην Κ.Τ.Ε., Αιδεσιμότητας Fan Noli, ενώ ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας (ο Υδραίος Ναύαρχος Π. Κουντουριώτης) μιλούσε αλβανικά στο σπίτι του. Η Κ.Τ.Ε. αποφάσισε να διορίσει απεσταλμένους (Δεκέμβριος 1924), οι οποίοι μετέβησαν στην Ήπειρο, ώστε να διερευνήσουν το ζήτημα. Ως τότε, 2.993 Ηπειρώτες Μουσουλμάνοι είχαν θεωρηθεί ανταλλάξιμοι και είχαν λάβει την άγουσα προς την Τουρκία. Οι απεσταλμένοι της Κ.Τ.Ε. έθεσαν την αρχή ότι, στο βαθμό που κάποιος δήλωνε Αλβανός, έπρεπε να μη συμπεριλαμβάνεται στην ανταλλαγή, και βάσει αυτής της αρχής επέδλεψαν την όλη διαδικασία, η οποία έληξε τον Ιούλιο του 1926· βλ. Stephen P. Ladas, *The exchange of minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, Νέα Υόρκη 1932, σ. 380-390.

31. Η αναγνώριση αυτή είναι συνέπεια της απόφασης του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών να χειριστεί το όλο ζήτημα ως μειονοτικό, καλυπτόμενο από τη σχετική Σύμβαση περί προστασίας των Μειονοτήτων (Σύνοδος Σεπτεμβρίου και Δεκεμβρίου 1924)· βλ. Stephen P. Ladas, *ό.π.*, σ. 387-388.
32. Βλ. Stephen P. Ladas, *ό.π.*, σ. 388.
33. Σε όλη την Ελλάδα απογράφηκαν συνολικά 18.598 Αλβανόφωνοι Μουσουλμάνοι οι οποίοι εντοπίζονταν κυρίως, πλην της Ηπείρου, στους Νομούς Θεσσαλονίκης (612), Φλώρινας (337), Κέρκυρας (217) και Ροδόπης (196)· βλ. Γ.Σ.Υ.Ε., *Στατιστικά Αποτελέσματα της Απογραφής του Πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928*, Αθήνα 1935, τ. 4ος, σ. 246-275, 335-343, 386-387.
34. Πρόκειται, ακριβέστερα, για ανακοίνωση του ημειπίσημου Αθηναϊκού Πρακτορείου της 12.8.1940, η οποία καταχωρήθηκε στη σχετική Βίβλο· βλ. Βασιλικόν Υπουργείον των Εξωτερικών, *Διπλωματικά Έγγραφα: Η ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδος*, Αθήνα 1940, σ. 90.

35. Αλλά και ο συνολικός πληθυσμός του Νομού Θεσπρωτίας παρουσιάζεται μειωμένος: 56.734. Ακόμη λιγότεροι εμφανίζονται οι Μουσουλμάνοι με «ομιλουμένην συνήθως γλώσσα την αλβανικήν»: 15.015. Στο σημείο αυτό όμως πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι, λόγω του πολέμου και της κατοχής, τα στοιχεία αυτά δεν είδαν το φως της δημοσιότητας παρά δέκα χρόνια αργότερα, όταν ήδη η τύχη της μειονότητας είχε κριθεί: βλ. Γ.Σ.Υ.Ε., *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16.10.1940, κατά νομούς, επαρχίας, δήμους, κοινότητες, πόλεις και χωριά*, Αθήνα 1950.
36. Η εκτίμηση αυτή περιέχεται στην έκθεση του Γραφείου Πολιτικών Υποθέσεων της Ανώτερης Ιταλικής Στρατιωτικής Διοίκησης της Ελλάδας για το 1941, στοιχεία της οποίας παραθέτει ο Γ. Μαργαρίτης, «Η σκοτεινή πλευρά των εθνικών θριάμβων», *Ο Πολίτης* 117/1992, σ. 44-47. Ας σημειωθεί ότι η ανωτέρω πηγή εκτιμά ότι στη Θεσπρωτία υπήρχαν και 26.000 «Χριστιανοί Τσάμηδες», ενώ οι Έλληνες ήταν μόνο 20.000.
37. Πρόκειται για μια μακρά διαδικασία που ολοκληρώθηκε με τα Νομοθετικά Διατάγματα της 15.2.1923, της 4.9.1924 και της 24.11.1925. Συνεπεία της εφαρμογής τους, απαλλοτριώθηκαν στην Ήπειρο (πλην της Άρτας) 382 τσιφλίκια· βλ. Χρ. Ευελπίδης «Αγροτικόν ζήτημα», *Μ.Ε.Ε.*, τ. 1ος, σ. 495.
38. Με αποκορύφωμα μια σειρά επεισοδίων που καταγράφηκαν στην ελληνοαλβανική μεθόριο από τον Αύγουστο ως τον Οκτώβριο του 1940. Στο μεταξύ, ήδη προ του πολέμου, ένας αριθμός δρώντων παραγόντων της μειονότητας είχε εκτοπιστεί από την κυβέρνηση Μεταξά σε νησιά του Αιγαίου «δια παράβασιν των κανονισμών των αφορώντων την εσωτερικήν ασφάλειαν της χώρας». Οι εκτοπίσεις πλήθυναν με την κήρυξη του πολέμου· βλ. Βασιλικόν Υπουργείον των Εξωτερικών, *ό.π.*, σ. 87-94, 109-122· Δ. Μαγκριώτης, *Θυσίαι της Ελλάδος και Εγκλήματος Κατοχής 1941-1944*, Αθήνα 1949, σ. 256-270.
39. Βλ. Δ. Μαγκριώτης, *ό.π.*· Ν. Ζιάγκος, *Αγγλικός Ιμπεριαλισμός και Εθνική Αντίσταση*, Αθήνα 1980, τ. 3ος, σ. 162· Γ. Σάρρας, *Ιστορικά-Λαογραφικά περιοχής Ηγουμενίτσας*, Αθήνα 1985, σ. 675 κ.ε.· Βασίλης Κραψίτης, *Η ιστορική αλήθεια για τους Μουσουλμάνους της Τσαμουριάς*, Αθήνα 1992.
40. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Ε.Δ.Ε.Σ. στην Τσαμουριά άρχισαν ήδη από τον Ιούνιο του 1944, όταν τα γερμανικά στρατεύματα άρχισαν να εκκενώνουν την Ήπειρο. Εντούτοις οι εκτελέσεις συνεχίζονταν ακόμη τον Μάρτιο του 1945, σύμφωνα με σχετικές καταγγελίες του Ε.Α.Μ. Σχετικά με εκείνη την περίοδο ελάχιστα ίχνη υπάρχουν σε προσβάσιμες πηγές. Βλ. μεταξύ άλλων Δ. Μαγκριώτης, *ό.π.*· Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδος, *Υπόμνημα της 14 Μαρτίου 1947 προς την Εξεταστική Επιτροπή του Ο.Η.Ε. για τα αίτια που*

- προκάλεσαν τον εμφύλιο πόλεμο (αναδημοσιεύεται από τους Περικλή Ροδάκη και Μπάμπη Γραμμένο, *Έτσι Άρχισε ο Εμφύλιος Πόλεμος*, Αθήνα 1987, σ. 232)· Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *Βρετανοί – Το Αντάρτικο – Απελευθέρωσης*, Αθήνα 1974, σ. 532-533, 611-622, 650· Ν. Ζιάγκος, *ό.π.*, τ. 4ος, σ. 190-197· Η. Δρίζης, *Ιστορία του χωριού Πλαισίου της επαρχίας Θυάμιδος-Φιλιατών*, Αθήνα 1981· Γ. Σάβρας, *Ιστορικά-Λαογραφικά περιοχής Ηγουμενίτσας*, Αθήνα 1985· Σ. Γ. Τσαμπηράς, *Ας μη βρέξει ποτέ: Οδοιπορικό του Ιερού Λόχου των Εθνικών Ομάδων Ελλήνων Ανταρτών*, Αθήνα 1985. Μια συνοπτική αλλά αποκαλυπτική προσέγγιση επιχειρείται από τον Γ. Μαργαρίτη, «Η σκοτεινή πλευρά των εθνικών θριάμβων», *Ο Πολίτης* 117/1992, σ. 44-47.
41. Βλ. Ε.Σ.Υ.Ε., *Αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της 7 Απριλίου 1951*, Αθήνα 1961, τ. 1ος, σ. CXV-CXIX. Είναι ενδεικτική η σχετική αναφορά του Σταθμού Χωροφυλακής Πάργας της 20.1.1947, σύμφωνα με την οποία στην περιφέρεια δικαιοδοσίας του Σταθμού είχαν απομείνει 113 Τσάμηδες, εκ των οποίων μόνον 7 ήταν άνδρες, 79 γυναίκες και 34 παιδιά 20 ετών και κάτω· βλ. Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 47.
42. Ο προσδιορισμός αυτών των οικισμών βασίστηκε κατ' αρχήν στα στοιχεία των Π. Αραβαντινού (1857), Ι. Λαμπρίδη (1880) και Ελληνικού Επιτελείου (1913-1919), τα οποία όμως διασταυρώθηκαν με τα αποτελέσματα επιτόπιας έρευνας (1992).
43. Σύμφωνα με τον Πρόεδρο της «Τσαμουριάς», την Ελλάδα εγκατέλειψαν μετά τον πόλεμο «τριάντα με τριανταπέντε χιλιάδες» Τσάμηδες, σήμερα δε ανέρχονται σε «εκατόν εξήντα με εκατόν εβδομήντα χιλιάδες», αριθμός που αν ήταν πραγματικός θα σήμαινε, όπως παρατηρεί και ο Άγγελος Ελεφάντης, ότι ενώ ο συνολικός πληθυσμός της Αλβανίας τριπλασιάστηκε μεταξύ 1950 και 1990, «ειδικά οι Τσάμηδες οκταπλασιάστηκαν» (sic: εξαπλασιάστηκαν)· βλ. Α. Ελεφάντης, «Εκεί ψηλά στην Τσαμουριά» *Η Εποχή* 168/10.5.1992. Ελληνικές εκτιμήσεις από το άλλο μέρος τους υπολογίζουν μόλις σε 25.000.
44. Βλ. ενδεικτικά το υπόμνημα της «Ομόνοιας» της 10.9.1991, όπως παρατίθεται στο Β. Kondis – Eleftheria Manda, *The Greek minority in Albania: a documentary record (1921-1993)*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 119.

ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Τα απογραφικά στοιχεία σε ό,τι αφορά στους Αγίους Σαράντα και το Δέλινο ανάγονται στο 1991, στο Αργυρόκαστρο στο 1989 και στη Χιμάρα στο 1990.

Οι εθνοπολιτισμικοί χαρακτηρισμοί αναλύονται ως εξής:

E	: Έλληνες
AX	: Αλβανοί Ορθόδοξοι Χριστιανοί
AM	: Αλβανοί Μουσουλμάνοι
TΣ	: Τσάμηδες
TΣΘ	: Τσάμηδες από τη Θεσπρωτία
B	: Βλάχοι
M	: Μικτός πληθυσμός
πεζό στοιχείο	: μικρό ποσοστό της δηλουμένης ομάδας
X	: Χριστιανοί

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

**ΑΤΟΜΑ ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ**

BRETHI I SARANDES/ΕΠΙΡΧΙΑ ΣΑΡΑΝΤΙΟΥ

BASHKIA SARANDE/ΔΗΜΟΣ ΣΑΡΑΝΤΙΟΥ

SARANDE	ΣΑΡΑΝΤΙ (ΑΓ. ΣΑΡΑΝΤΑ)	17555	M(8055 AM + 6500 E + 3000 AX)
KSAMIL	ΚΣΑΜΙΛΙ (ΕΞΑΜΙΛΙ/νέο)	1955	M(1125 AM + 520 E + 210 AX)
ÇUKE	ΤΣΟΥΚΑ	2203	E + τσ (200)
METOQ	ΜΕΤΟΧΙ	1633	E + αμ (300) + αχ (50)
SHELEGAR	ΣΕΛΕΓΚΑΡΙ	186	TΣΘ
GIASHTE	ΓΚΙΑΣΤΑ	1839	TΣΘ + αχ (300) + ε (220)

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

ΑΤΟΜΑ ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ

KOMUNA E KONISPOLIT/KOINOTHTA KONISPOΛHΣ (ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ)

KONISPOL	ΚΟΝΙΣΠΟΛΗ	2380	ΤΣ
VERVE	ΒΕΡΒΑ	345	ΤΣ
DISHAT	ΝΤΙΣΑΤΙ	317	ΤΣ
SHALES	ΣΑΛΕΣΙ	1168	ΤΣ
NINAT	ΝΙΝΑΤΙ (ΝΙΝΑΤΕΣ)	547	ΤΣ
MARKAT	ΜΑΡΚΑΤΙ	748	ΤΣ
JANJAR	ΓΙΑΝΑΡΙ	595	ΤΣ

KOMUNA E XARRES/KOINOTHTA TZAPAS

XARRE	ΤΖΑΡΑ	2085	ΑΧ + αμ (200) + ε/ε (50)
MURSI	ΜΟΥΡΣΙ (ΜΟΥΡΤΣΙΑ)	1984	ΑΧ + αμ + ε
VRINE	ΒΡΙΝΑ (νέο)	1018	Μ (400 ΑΜ + 318 ΑΧ + 300 Ε)
SHKALLE	ΣΚΑΛΛΑ	619	Β + αμ + ε
ÇIFLIK	ΤΣΙΦΛΙΚΙ	525	Μ (ΑΧ + Β + ΑΜ + ε)

KOMUNA LIVADHJA/KOINOTHTA ΛΕΙΒΑΔΙΑΣ

LIVADHJA	ΛΕΙΒΑΔΙΑ (ΧΟΤΖΑ)	896	Ε
KALKAT	ΚΑΛΚΑΤΙ (ΚΑΛΤΣΑΤΙ)	235	Ε
LIAZAT	ΛΑΖΑΤΙ	299	Ε
SOPIK	ΣΟΠΙΚΙ	889	ΑΧ
LEFTER TALO	ΛΕΥΤΕΡ ΤΑΛΙΟ (ΧΑΝΤΗΡ ΑΓΑ)	178	Ε
KULLURICE	ΚΟΥΛΟΥΡΙΤΣΑ	644	Ε
KODER	ΚΟΝΤΡΑ (ΚΑΛΥΒΙΑ ΠΑΣΑ)	591	Ε
VAGALAT	ΒΑΓΓΑΛΑΤΙ	1058	Ε
PANDALEJMON	ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ	395	ΤΣ
GRAVE	ΓΡΑΒΑ	674	Ε
KOMAT	ΚΟΜΜΑΤΙ	309	Ε
QESARAT	ΚΙΕΣΑΡΑΤΙ	648	Ε
KARROQ	ΚΑΡΟΚΙ	713	Ε
ZMINEC	ΣΜΙΝΕΤΣΙ	490	Ε
GRAZH DAN	ΓΡΙΑΖΝΤΑΝΙ	600	Ε

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

ΑΤΟΜΑ ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΥΝΑ ΛΟΥΚΟΒΕ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΟΥΚΟΒΟΥ

ΛΟΥΚΟΒΕ	ΛΟΥΚΟΒΟ	2076	ΑΧ + αμ (250) + ε (120)
ΝΙΒΙΤΣΑ	ΝΙΒΙΤΣΑ	899	ΑΧ + ε (30)
ΑΪ ΒΑΣΙΛΗ	ΑΪ ΒΑΣΙΛΗ	1434	ΑΧ + αμ (220) + ε (210)
ΠΙΚΙΕΡΑΣ	ΠΙΚΙΕΡΑΣ (ΠΙΚΕΡΝΗ)	991	ΑΧ + αμ (100) + ε (50)
ΣΑΣΑΪ	ΣΑΣΑΪ	297	ΑΜ
ΜΠΟΡΣΙ	ΜΠΟΡΣΙ	1243	ΑΜ
ΦΤΕΡΑ	ΦΤΕΡΑ	378	ΑΜ
ΤΣΟΡΑΪ	ΤΣΟΡΑΪ	282	ΑΧ (150) + ΑΜ (132)
ΚΙΑΣΙΜ ΠΑΛΙ (νέο)	ΚΙΑΣΙΜ ΠΑΛΙ (νέο)	861	ΑΜ + ε (80) + αχ (50)

ΚΟΜΥΝΑ ΔΗΒΡΗΤ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΔΗΒΡΗΣ

ΔΗΒΡΗ	ΔΗΒΡΗ	1554	Ε
ΝΑΒΑΡΙΤΣΑ (ΑΒΑΡΙΤΣΑ)	ΝΑΒΑΡΙΤΣΑ (ΑΒΑΡΙΤΣΑ)	489	ΑΜ
ΜΕΜΟΡΑΧ	ΜΕΜΟΡΑΧΗ	257	Ε
ΡΟΥΜΑΝΤΖΑ (ΡΩΜΑΤΖΑ)	ΡΟΥΜΑΝΤΖΑ (ΡΩΜΑΤΖΑ)	122	Ε
ΤΣΕΡΚΟΒΙΤΣΑ (ΘΕΟΛΟΓΟΣ)	ΤΣΕΡΚΟΒΙΤΣΑ (ΘΕΟΛΟΓΟΣ)	580	Ε
ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	446	Ε
ΓΙΑΝΝΙΤΣΑΤΙ	ΓΙΑΝΝΙΤΣΑΤΙ	97	Ε
ΜΑΛΤΣΑΝΙ (ΜΑΛΙΤΣΑΝΗ)	ΜΑΛΤΣΑΝΙ (ΜΑΛΙΤΣΑΝΗ)	295	Ε
ΛΕΣΝΙΤΣΑ ΚΑΤΩ	ΛΕΣΝΙΤΣΑ ΚΑΤΩ	553	Ε
ΛΕΣΝΙΤΣΑ ΑΝΩ	ΛΕΣΝΙΤΣΑ ΑΝΩ	502	Ε
ΝΤΕΡΜΙΣΙ (ΔΕΡΜΕΣΙ)	ΝΤΕΡΜΙΣΙ (ΔΕΡΜΕΣΙ)	554	Ε

ΡΡΗΕΤΙ Ι ΒΛΟΡΑ/ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΥΛΩΝΑΣ

ΚΟΜΥΝΑ ΧΙΜΑΡΑ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΧΙΜΑΡΑΣ

ΧΙΜΑΡΑ:	ΧΙΜΑΡΑ:		
1. ΦΣΗΤ & ΣΗΝ ΜΕΧΙΛ	1. ΧΩΡΙΟ & ΑΓΙΟΣ ΜΙΧΑΑΗΣ	1595	Ε
2. ΣΠΙΛΕ	2. ΣΠΗΛΙΑ	3629	Ε + ΑΧ + ΑΜ (1000)
ΒΟΥΝΟΣ	ΒΟΥΝΟΣ	555	ΑΧ
ΗΛΙΑΣ	ΗΛΙΑΣ	124	ΑΧ
ΚΗΠΑΡΟ ΚΑΤΩ	ΚΗΠΑΡΟ ΚΑΤΩ	854	ΑΧ
ΚΗΠΑΡΟ ΑΝΩ	ΚΗΠΑΡΟ ΑΝΩ	461	Ε
ΚΟΥΔΕΣΙ	ΚΟΥΔΕΣΙ	748	ΑΧ
ΠΗΛΙΟΥΡΙ	ΠΗΛΙΟΥΡΙ	532	ΑΧ
ΔΡΥΜΑΔΕΣ	ΔΡΥΜΑΔΕΣ		
ΚΟΝΤΡΑΠΕ ΔΡΥΜΑΔΩΝ	ΚΟΝΤΡΑΠΕ ΔΡΥΜΑΔΩΝ	1550	Ε
ΠΑΛΙΑΣΣΑ	ΠΑΛΙΑΣΣΑ	356	Ε

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ		ΑΤΟΜΑ	ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ
PRHETI I DELVINA/ΕΠΑΡΧΙΑ ΔΕΛΒΙΝΟΥ			
BASHKIA DELVINA/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΔΕΛΒΙΝΟΥ			
DELVINA	ΔΕΛΒΙΝΟ	8734	M (AM + AX + E)
VLLAHATI	ΒΛΑΧΑΤΙ	376	AM
RUSANI	ΡΟΥΣΑΝΙ	879	AM
BAMATATI	ΜΠΑΜΑΤΑΤΙ	552	AM
KOPAÇEZA	ΚΟΠΑΤΣΑΣ	667	AM
VARFAJ	ΒΑΡΦΑΪ (ΣΟΠΟΤΙ)	205	AM
LEFTERHORI	ΛΕΥΤΕΡΟΧΩΡΙ	417	E
KAKODHIKI	ΚΑΚΟΔΙΚΙ	211	E
STJARI	ΣΤΙΑΡΙ	1045	M
VANA	ΒΑΝΑ	204	B
KOMUNA VERGOJA/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΒΕΡΓΚΟ			
VERGOJA	ΒΕΡΓΚΟ	655	AM
FUSHE VERIZA	ΦΟΥΣΒΕΡΙ	553	AM
SENICA	ΣΕΝΙΤΣΑ	249	AX
KALASA	ΚΑΛΙΑΣΑ	882	AM
TATZATI	ΤΑΤΖΑΤΙ	295	AM
PALAVLIA	ΠΑΛΙΑΥΛΗ	401	AM
BAJKAJ	ΜΠΑΪΚΑ	1233	AM
KOMUNA FINIQI/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΦΟΙΝΙΚΙΟΥ			
FINIQI	ΦΟΙΝΙΚΙ	1953	E
MAVROPULLI	ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΙ	193	E
SHIJANI	ΣΕΓΓΙΑΝΝΗ/ΣΙΠΤΙΑΝΗ	275	ΤΣ
KARAHAXHI	ΚΑΡΑΧΑΤΖΙ	435	E
VRIONI	ΒΡΥΩΝΗ	1168	E
ΣΜΤ (ΜΤΣ)	;	569	M
BREGASI	ΒΡΟΜΕΡΟ	550	E
KOMUNA ALIKO/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΛΙΚΟΥ			
ALIKO	ΑΛΙΚΟ	1191	E
ÇAUSHI	ΤΣΑΟΥΣΗ	718	E
TREMULI	ΤΡΕΜΟΥΛΙ	203	E
NEOHORI	ΝΕΟΧΩΡΙ (ΚΑΣΙΜ ΑΛΗ ΜΠΕΗ)	273	E
RAHULLA	ΡΑΧΟΥΛΑ	375	E
JERMA	ΓΕΡΜΑ	444	E
HALOJA	ΧΑΛΟ (ΧΑΛΙΟ)	346	E
PLLAKA	ΠΛΑΚΑ (ΜΕΜΟΥΣ ΜΠΕΗ)	489	E
DRITASI (FANARI)	ΝΤΡΙΤΑΣ (ΦΑΝΑΡΙ/ΚΑΡΑΛΗ ΜΠΕΗ)	312	E
VURGO I RI (QENURJA)	ΝΕΟΣ ΒΟΥΡΚΟΣ (ΚΑΙΝΟΥΡΙΟ)	460	E

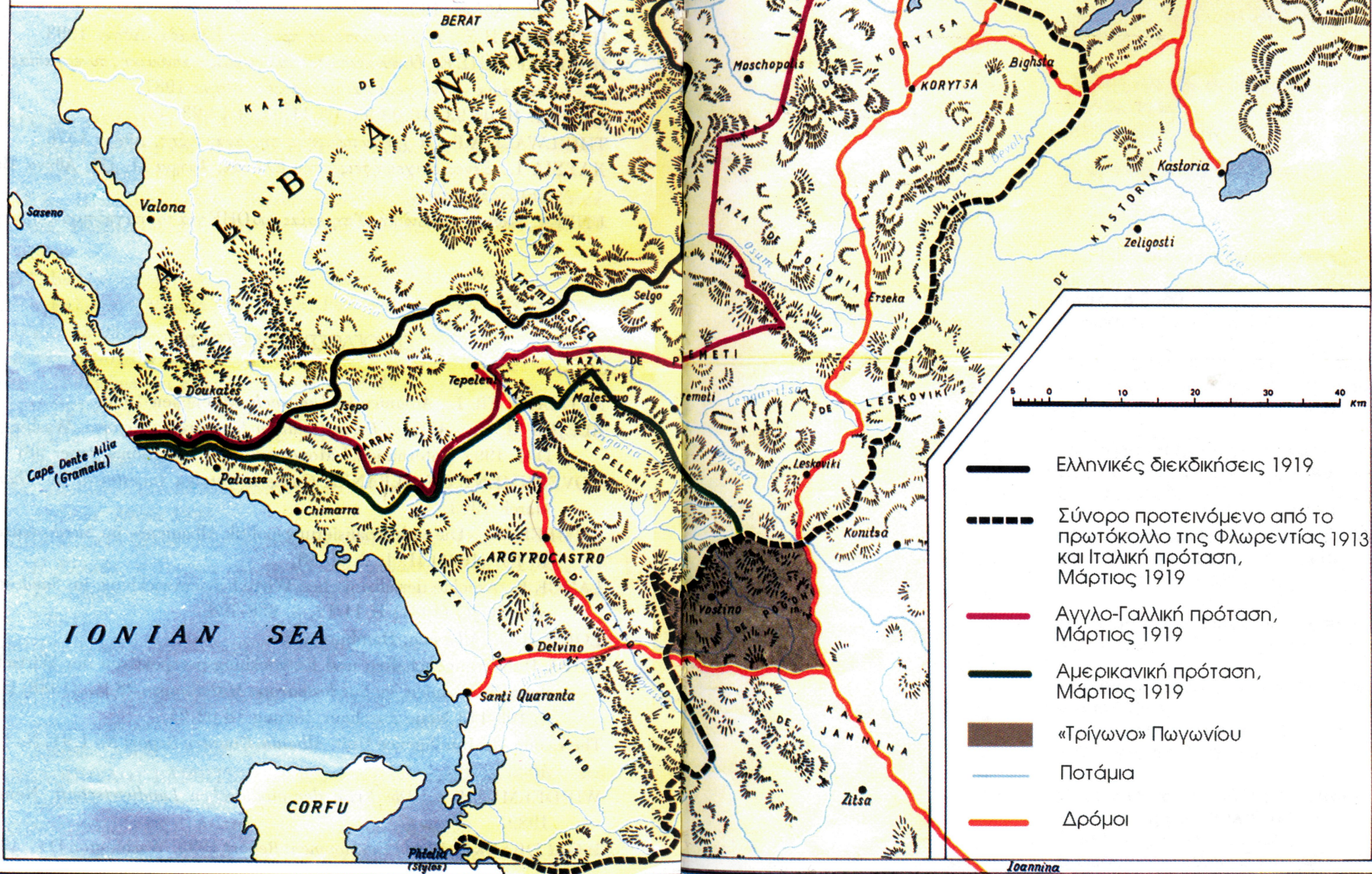
ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ		ΑΤΟΜΑ	ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ
ΚΟΜΥΝΑ ΜΕΣΟΡΟΤΑΜΙ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΟΥ			
MESOROTAMI	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΟ	651	E
KOSTARI	ΚΩΣΤΑΡΙ	328	E
BRAILATI	ΜΠΡΑΪΛΑΤΙ	214	E
SIRAKATI	ΣΙΡΑΚΑΤΙ	100	E
PECA	ΠΕΤΣΑ	166	AX
KRONGJI	ΚΡΟΓΓΙ	223	E
DHROVJANI POSHTME	ΔΡΟΒΙΑΝΗ ΚΑΤΩ	573	E
DHROVJANI SIPERME	ΔΡΟΒΙΑΝΗ ΑΝΩ		
VELAHOVA	ΒΕΛΛΑΧΟΒΟ	142	E
LIVINA	ΛΙΒΗΝΑ	449	E
KRANEJA	ΚΡΑΝΙΑ	854	E
KARDHIKAQI	ΓΑΡΔΙΚΑΚΙ	215	M (E + B)
MUZINA	ΜΟΥΖΙΝΑ	197	AX
BISTRICA	ΜΠΙΣΤΡΙΤΣΑ	367	M
ARDHASOVA	ΑΔΡΑΣΟΒΑ	258	E
FITORJA	ΦΪΤΩΡΙΑ (ΙΜΕΡ ΕΦΕΝΤΗ)	358	E
RRETHI GJROKASTRES/ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ			
BASHKIA GJROKASTRES/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ			
GJROKASTRA	ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟ	24216	M (AM + AX + E)
ΚΟΜΥΝΑ ΛΙΒΟΗΟΒΕ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΙΜΠΟΧΟΒΟΥ			
LIBOHOVE	ΛΙΜΠΟΧΟΒΟ	2534	M
BULO	ΜΠΟΥΛΟ	622	M
DRINO	NTRINO (νέο)	153	AX + AM
NEPRAVISHTA	ΝΕΠΡΑΒΙΣΤΑ		AM
LABOVA POSHTME	ΛΑΜΠΟΒΟ ΚΑΤΩ/Σταυρού	274	AX
LABOVA SIPERME	ΛΑΜΠΟΒΟ ΑΝΩ/Σταυρού	251	AX
STEGOPULLI	ΣΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ	160	AX + ε
SUHE	ΣΟΥΧΑ	421	AX + αμ/ε
ΚΟΜΥΝΑ LAZARAT/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΑΖΑΡΑΤΗΣ			
LAZARATI	ΛΑΖΑΡΑΤΗ	2909	AM
KORDHOCE	ΚΟΡΔΟΣΙ		AM

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ		ΑΤΟΜΑ	ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ
ΚΟΜΥΝΑ ÇΕΡΟ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΣΕΠΟΥ			
ÇEPUNA	ΤΣΕΠΟ	315	
KODER	ΚΟΔΡΑ	222	
MASHKULLORE	ΜΑΣΧΟΛΟΥΡΙ	683	AX + AM
PLESATI	ΠΛΕΣΑΤΙ	294	AM + αχ
PRONGJI	ΠΡΟΓΚΙ	244	AX + AM
KARDHIQ	ΓΑΡΔΙΚΙ	225	AM + AX
TARORINA	ΤΑΡΟΡΙΝΑ	110	
ZHULATI	ΖΟΥΛΑΤΙ	838	AM
FUSHE BARDHA	ΦΟΥΣΕ ΜΠΑΡΔΑ	1014	AM
ΚΟΜΥΝΑ PICAR/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΠΙΤΣΑΡΙ			
PICARI	ΠΙΤΣΑΡΙ	1144	AM
SHTEPEZ	ΣΤΕΠΕΖΙ	361	AM
HUMELICA	ΧΟΥΜΕΛΙΤΣΑ	412	B + AX
KOLONJA	ΚΟΛΟΝΙΑ	737	AM
KAPARJEL	ΚΑΠΑΡΙΕΛΙ	133	AM
GOLEM	ΓΚΟΛΕΜΙ	926	AM
ΚΟΜΥΝΑ ODRIE/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΟΝΤΡΙΕ			
LABOVA E MADHE	ΛΑΜΠΟΒΟ ΜΕΓΑΛΟ/ <i>Zaππaxίo</i>	246	AX + B
LABOVA E VOGEL	ΛΑΜΠΟΒΟ ΜΙΚΡΟ/ <i>Zaππaxίo</i>	222	AX + B
ANDON POÇI	ΑΝΤΟΝ ΠΟΤΣΙ	512	
HUNDEKUQI	ΧΟΝΤΟΚΟΥΚΙ	275	AX
TERBUQI	ΤΡΙΜΠΟΥΚΙ	194	AX
ΚΟΜΥΝΑ ZAGORI/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΖΑΓΟΡΙΟΥ		(AX + 6)	
DOSHNICA	ΔΟΣΝΙΤΣΑ	108	X
ZHEJ	ΖΕΗ	219	AX
HOSHTEVE	ΧΟΣΤΕΒΑ	} 203	X
VITHUQI	ΒΙΘΟΥΚΙ		
LLIAR	ΛΙΑΡΗ	93	X
KONCKA	ΚΟΝΤΣΙΚΑ	116	AX
TOPOVA	ΤΟΠΟΒΑ	133	AX
NIVANI	ΝΙΒΑΝΗ	130	AX
SHEPERI	ΣΕΠΕΡΗ	253	AX
NDERANI	ΔΕΡΑΝΗ	193	AX

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ		ΑΤΟΜΑ	ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΣΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΗΤΗΡΙΣΜΟΣ
ΚΟΜΥΝΑ ΛΥΝΧΗΡΙ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΟΥΝΤΖΟΥΡΙΑΣ			
KARJANI	ΚΑΡΙΑΝΗ	437	ΑΧ + ε
KAKOJ	ΚΑΚΟΖΙ	355	ΑΧ + ε
GJAT	ΓΚΙΑΤΙ	229	ΑΧ + αμ
ERIND	ΕΡΙΝΤΙ	429	Β + αγ
NOKOVA	ΝΟΚΟΒΟ	} 696	ΑΧ + ε
MINGULI	ΜΕΙΤΟΥΛΗ		
KELLEZI	ΚΑΛΕΖΙ	336	ΑΧ + ε
DHOKSATI	ΔΟΞΑΤΙ	536	Β + αγ/αμ
QESTORATI	ΚΕΣΤΟΡΑΤΙ	330	Β + αγ/αμ
VALARE	ΒΑΛΑΡΕ	785	
ΚΟΜΥΝΑ ΑΝΤΙΓΟΝΕ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΝΤΙΓΟΝ			
SARAQINISHTA	ΣΑΡΑΚΙΝΙΣΤΑ	199	ΑΧ + ε
TRANOSHISHTA	ΓΡΑΝΟΥΣΙΣΤΑ	} 183	ΑΧ + ε
KRINA	ΚΡΗΝΑ		
ASIM ZENELI	ΑΣΙΜ ΖΕΝΕΛΙ	666	ΑΜ
ΚΟΜΥΝΑ ΡΟΓΟΝΙ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΠΛΩΓΩΝΙΟΥ			
POLIÇANI	ΠΟΛΙΤΣΑΝΗ	559	Χ
SELCKA	ΣΕΛΤΖΚΑ/ΣΕΛΤΣΙ	152	Β + αγ
SKORE	ΣΚΩΡΙΑΔΕΣ	394	Χ
SOPIK	ΣΟΠΙΚΗ	499	Χ
HLLOMO	ΧΛΩΜΟ	} 385	Χ
MAVROJERI	ΜΑΥΡΟΓΕΡΟ		
ÇATISTA	ΤΣΑΤΙΣΤΑ	} 559	Χ
OPSADHA	ΟΠΣΑΔΑ		

ΑΛΒΑΝΙΚΗ/ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ		ΑΤΟΜΑ	ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ
ΚΟΜΥΝΑ ΣΟΦΡΑΤΙΚΕ/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΩΦΡΑΤΙΚΩΝ			
SOFRATIKA	ΣΩΦΡΑΤΙΚΑ	317	E
DERVICIANI	ΔΕΡΒΙΤΣΑΝΗ	1818	E
GORANXI	ΚΑΚΟΓΟΡΑΝΤΖΗ	820	E
VANISTER	ΒΑΝΙΣΤΑ	260	E
HASKOVE	ΧΑΣΚΟΒΟ	331	E
DHUVJANI	ΔΟΥΒΙΑΝΗ	216	E
TERIHATI	ΤΕΡΑΧΑΤΕΣ	626	E
GORICE	ΓΟΡΙΤΣΑ	141	E
FRASHTANI	ΦΡΑΣΤΑΝΗ	505	E
LUGARI	ΛΙΟΥΓΚΑΡΗ	215	E
GRAPSHI	ΓΡΑΨΗ	512	E
VRAHO GORANXI	ΒΛΑΧΟΓΟΡΑΝΤΖΗ	367	E
GLINA	ΓΛΙΝΑ	376	E
PESHKOPI SIPERME	ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΝΩ	466	E
PESHKOPI POSHTME	ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΑΤΩ	327	E
RADATI	ΡΑΔΑΤΙ	113	E
ΚΟΜΥΝΑ Ε DROPULLIT/ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΝΩ ΔΡΟΠΟΛΗΣ			
ZERGUSAT	ΖΙΩΡΓΟΥΤΣΑΔΕΣ	1015	E
ZERVAT	ΖΕΡΒΑΤΙ	603	E
BULARAT	ΒΟΥΛΙΑΡΑΤΙ	833	E
BODRISHTA	ΒΟΔΡΙΤΣΑ	902	E
KAKAVIA	ΚΑΚΑΒΙΑ	419	E
DRITA (AJNIKOLLA)	ΝΤΡΙΤΑ (ΑΪ ΝΙΚΟΛΑΣ)	149	E
VRISERA	ΒΡΥΣΕΡΑ	311	E
VODHINO	ΒΟΔΙΝΟΥ	332	E
KERRA	ΚΡΑ	314	E
PEPELI	ΠΕΠΕΛΙ	505	E
KLISHARI	ΚΛΕΙΣΑΡΙ	294	E
SELOJA	ΣΕΛΙΟ	285	E
LLOVINE	ΛΟΥΒΙΝΑ	329	E
KRIONERI	ΚΡΥΟΝΕΡΙ	302	E
LLONGO	ΛΟΓΓΟΣ	476	E
SOTIRA	ΣΩΤΗΡΑ	338	E
KOSHOVICA	ΚΟΣΟΒΙΤΣΑ	864	E

ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, 1919

- Ελληνικές διεκδικήσεις 1919
- Σύνορο προτεινόμενο από το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας 1913 και Ιταλική πρόταση, Μάρτιος 1919
- Αγγλο-Γαλλική πρόταση, Μάρτιος 1919
- Αμερικανική πρόταση, Μάρτιος 1919
- «Τρίγωνο» Πωγωνίου
- Ποτάμια
- Δρόμοι

Ioannina